

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
H1 Inleiding	5
Witheid	6
Definitie	8
Antiracisme	9
Tekstanalyse	11
Onderzoeksvraag	11
Wetenschap	13
Gepositioneerd	13
Discoursanalyse	15
Onderzoekspraktijk	17
Afbakening	17
Archieven	18
Beperkingen	19
Teksten	19
Corpus	20
Analyse	21
Conclusie	21
H2 Antiracisme in historisch perspectief	23
Kolonialisme	23
Wereldoorlog II	25
Jaren 1980	25
Antiracisme	27
Conclusie	28
H3 Kritische Kijk op Witheid	29
Ras	29
Race Critical Theories	30
Witheid	31
Kritische Bestudering	31
Europese Context	34
Raciale vertogen	34
Essentialistisch Racisme	35
Ras- en Machtsontwijking	35
Ras- en Machtsbewust	36
Valkuilen	36
Conclusie	37
H4 Wit als Raciale Categorie	38
Wat is Wit?	38
Antiracistische Teksten	41
(On)zichtbaar	42
Ontwijkend	44
Blank of wit?	46
Wie is Wit?	48
Conclusie	51
H5 Witte Hegemonie	52
Geen Onschuldig Wit	52

Racisme	53
Witheid.....	53
Reproductie	54
Rasseverraad.....	56
Wit Privilege.....	56
Vertogen over Witheid	58
Systeem	59
Medeplichtigheid	61
Privilege	64
Wit Probleem	65
Eigen Racisme	66
Nadelen.....	67
Conclusie	67
H6 Vragen Om Meer.....	69
Nieuwe Vragen.....	69
Kolonialisme	70
Kruispunt	71
Tolerantieland.....	72
Lacunes	73
Conclusie	74
H7 Conclusie	75
Literatuurlijst	78

Voorwoord

Het voltooien van deze doctoraalscriptie is voor mij een lange reis geweest, met prachtige vergezichten, dromerige landschappen, diepe dalen en lange, geduldige, maar gevaarlijke beklimmingen. Als ik vanaf het begin de kortste route genomen had, was ik zeker eerder op de eindbestemming geweest. Maar deze route heeft me geleid langs mooie plekjes en zat vol leerzame ervaringen. Ook heb ik me echter soms in een moeras vol drijfzand gewaand, waar ik ternauwernood aan ontsnapt ben. Onderweg ben ik oude bekenden tegengekomen en heb ik nieuwe vrienden gemaakt. Maar hoe lang ik ze al ken (en zij mij!) of hoe ver we ook samen optrokken, zonder hen was ik allang gestopt en omgedraaid.

Als ik in een nieuwe omgeving ga wonen, fiets ik bewust zonder vast plan de eerste keer naar huis. Nadat ik onvermijdelijk verdwaal, ben ik bij het terugvinden van mijn route gedwongen zo intensief de buurt te bestuderen dat ik deze me in een mum van tijd eigen maak. Zo ben ik ook aan mijn onderzoek begonnen.

De verse herinneringen aan het studeren van Etnische- en Vrouwenstudies aan de San Francisco State University (SFSU) en de bruisende progressieve bewegingen van onderop uit de Bay Area riepen vooral vragen op. Hoe kon ik de lessen uit Noord-Amerika vertalen naar mijn eigen Nederlandse context? Wat voor invloed heeft de geschiedenis van het Nederlandse kolonialisme op de huidige samenleving? Hoe werkt ras in Nederland en hoe hangt het samen met gender, klasse en nationalisme? Wat is de rol van witten, zoals ikzelf, in een antiracistische beweging?

Om op deze vragen antwoorden te vinden heb ik me aanvankelijk gestort op postkoloniale theorieën en geschiedenissen van het Nederlandse kolonialisme. Met name de bijdragen vanuit zwart, transnationaal of postkoloniaal feministisch perspectief hebben mij theoretisch gescherpt. En de uiteenlopende beschrijvingen van de eeuwenlange veroveringen en bezetting van overzeese gebieden boden me een opening om de inspirerende theorieën toe te gaan passen op mijn eigen leefwereld. Mijn nieuwsgierigheid is echter zo groot dat ik te veel wilde.

Na zeer nuttige kritische kanttekeningen van Dieuwertje Dyi Huijg heb ik besloten me te beperken tot witheid in het vrij recente verleden in Nederland. Het verkennen van onze gezamenlijke interesse in een kritische bestudering van witheid in de Nederlandse context kreeg vorm in het samen lezen van teksten en het bezoeken van de conferentie "Racisme, Postkolonialisme en Europa" die plaatsvond te Leeds in mei 2006. Het resulteerde in het schrijven van een artikel¹ en het opzetten en geven van workshops over kritische witheid. Deze samenwerking heeft mijn begrip van witheid enorm verbeterd en verlevendigd, waarvoor ik haar zeer dankbaar ben.

Hoewel het schrijven van een scriptie een solitaire bezigheid is, opereerde ik gelukkig niet in een sociaal vacuüm. In het bijzonder wil ik Mina bedanken omdat ik op cruciale momenten op haar heb kunnen terugvallen en ik haar al, sinds we elkaar ontmoetten, lastiggevallen heb met mijn scriptiestress. Zonder haar en de andere lieve, mooie en strijdbare mensen in mijn leven was ik nooit zo ver gekomen.

Voor de kritische opmerkingen en ondersteuning op enig moment in dit lange proces wil ik graag mijn beide ouders Ad en Elly, mijn broer Sjoerd en mijn vriend(inn)en Joost, Federica, Elle, Tomme, Evanne, Sylvia en de onbenoemde, maar niet minder gewaardeerde, anderen bedanken.

Marcel van der Linden wil ik graag bedanken voor het geduldig bijsturen van het soms grillig verlopen onderzoeksproces. De mensen van de Fabel van de Illegaal wil ik bedanken voor de flexibele ondersteuning bij het gebruikmaken van hun archief. Bijzondere dank is er voor de uiteenlopende mensen uit de afstudeergroep die mij de afgelopen anderhalf jaar hebben geholpen bij het structureren mijn schaarse energie en tijd.

---

¹ (Huijg 2007)

H1 Inleiding

De melodische piepjes van de sneltrein uit Schiphol kondigen Amsterdam Centraal aan. De deur van de trein opent zich en mensen vol herinneringen en familieverhalen uit de hele wereld verwisselen de zweterige coupé voor het perron. Na een ritje op roltrap komen de reizigers in de stationshal die al jaren in verbouwing is. In de fantasie van de ontwerpers lopen de mensen er al, maar geïnspireerd door de norm zijn die wit.² Net als de mensen die na een knikje langs de politie lopen. Zij hoeven hun verblijfsrecht in Tolerantieland niet te bewijzen en dus geen bestaansbewijs te overleggen.

Na een korte wandeling langs het Rokin kijkt Jan Pieterszoon Coen van de hoek van de Beurs van Berlage de aanwezigen streng aan. "Dispereert niet" spreekt deze belichaming van de VOC-mentaliteit ons toe. Of dat troostend bedoeld is voor de duizenden mensen die hij op de Banda-eilanden heeft laten ombrengen ontbreekt op deze versteende koloniale nostalgie. Uitleg komt aanwaaien vanaf de IJ-oeveren in de vorm van verse flarden toespraak. Want "Nederlanders," en dat zijn volgens de orerende 'roestvrije retorica' de 14 miljoen witten, "hebben het niet in zich om te discrimineren! Wij zijn al eeuwenlang een gastvrij volk."³ Het vertellen van zulke nationale mythen levert de spreekster al snel de politieke steun van één op de vijf ondervraagden op.

Maar van de Dam waait er een andere wind. De sprekers op de antiracismebetoging beklagen zich over het feit dat een religie van miljoenen, die samen een cultureel mozaïek vormen, wordt teruggebracht tot het statische negatief van de zorgvuldig geënceneerde familiefoto van 'hét Nederlands volk'. Het door de parlementbewoners uitgeroepen 'cordon sanitaire'⁴ om deze aanklagers van het hedendaagse sociaal reductionisme, doet hen stiekem terugdenken aan de jaren 1980 toen iedereen tegen racisme leek te zijn.

---

² (Nieuws-Uit-Amsterdam 2008)

³ (Verdonk 2008)

⁴ (Doorbraak 2008)

Waarom werd er toen eigenlijk geprotesteerd? Migranten werden toen toch 'gepamperd' door 'De Linkse Kerk'? Na lang graven komen bij een paar oudgedienden de vele voorbeelden naar boven waarom de Nederlandse samenleving ook toen geen tolerant luilekkerland voor zwarten, migranten en vluchtelingen was. Gevochten werd er vóór gelijke rechten om te verblijven, te werken en te stemmen. Maar ook tégen witten die anti-migrantenpartijen opbouwden of deze steunden. Voor witten was het ook in de bloeiende progressieve bewegingen niet vanzelfsprekend om hun bevoorrechte positie ter discussie te stellen. Maar net als de veteraan wil beginnen over de discussies die wél gevoerd werden, is de manifestatie afgelopen en wordt de Dam weer bezet door funshoppers die van alle kanten oprukken.

Witheid

Discriminatie op de arbeidsmarkt of aan de discodeur is slechts een onderdeel van een veel groter probleem: de structurele racialisering van de samenleving. Raciale ongelijkheid in de samenleving is een probleem dat om politieke antwoorden schreeuwt. Zwarten, migranten en vluchtelingen (zmv) hebben structureel een relatief slechtere maatschappelijke positie dan witten. Als dit wordt aangekaart wordt er terecht gekeken naar het ontstaan van racisme en de gevolgen voor haar slachtoffers. "Maar", zo stelt literair critica en Nobelprijswinnende schrijfster Toni Morrison, "deze stevig gevestigde studie moet worden vergezeld van een andere, even belangrijke: de impact van racisme op zij die het doen voortduren."⁵ Racisme is namelijk geen ziekte of een uit de samenleving losgemaakt ding, maar een sociale verhouding tussen groepen mensen. Waar zmv'ers structureel nadeel ondervinden in een racistische samenleving ondervinden witten voordeel. Waar zmv'ers geracialiseerd worden en tot lid van een bepaalde raciale groep worden gereduceerd, blijft de positie van witten vaak buiten schot alsof zij geen raciale positie hebben, maar slechts menselijke individuen zijn. Deze witte norm maakt

---

⁵ (Morrison 1993: 11) Vertaling Bob Wester (BW)

witheid onzichtbaar en daarmee kritiek op witte raciale dominantie onmogelijk, wat de witte machtspositie veilig stelt.⁶

Bovendien bleek in de nieuwe sociale bewegingen die vanaf de jaren '60 hun plek op het progressieve toneel opeisten dat het klassieke strijdmodel van een simpele tegenstelling van onderdrukker en onderdrukte niet voldeed. Hoe verschillende hiërarchieën elkaar wederzijds beïnvloeden werd vaker aangekaart. Daaruit bleek dat een hoop mensen die wat betreft sommige hiërarchieën geprivilegieerd waren, maar wat betreft andere hiërarchieën juist weer een nadelige positie hadden en omgekeerd. Met name in gekleurde vrouwenbewegingen werd de verwevenheid van gender en ras betoogd. Het werd noodzakelijk om een dynamisch en veelkleurig oog te hebben voor "machtsverschillen tussen mannen en vrouwen van verschillende etnische achtergronden." Al in de jaren 1980 werd er soms naar de positie van wit gekeken, zoals in het boek waar de titel van dit onderzoek een knipoog naar is: *Hoe zit het nou met wit?*⁷ Maar het in de jaren '90 ontwikkelende *kruispuntdenken*, dat er van uit gaat dat verschillende vormen van hiërarchie met elkaar verweven zijn, geeft echter "meer ruimte om witheid als etnische categorie te benoemen."⁸

Enkel het erkennen van het bestaan van een geprivilegieerde witte positie vertaalt zich echter niet automatisch tot antiracistisch engagement van witten. Met name redenerend vanuit een politiek model van een tweedeling in enkel onderdrukkers en onderdrukten, in goeden en slechten, kan witten passief en negatief maken ten opzichte van antiracistische thema's. Botman en co stellen dat witheid en de bijbehorende privileges niet als een gegeven beschouwd moet worden. "Door een historische kritiek op je eigen positie wordt het voor witte vrouwen (en mannen) mogelijk voorbij verlammeende gevoelens van schuld te komen. Er ligt hier een taak

---

⁶ (Dyer 1997)

⁷ (Broek 1987)

⁸ (Botman 2001: 16)

voor witten de eigen positie te historiseren, te problematiseren, en dus ook te veranderen.”⁹ Dit onderzoek probeert aan deze oproep inhoud te geven.

Definitie

Om een idee te krijgen wat er met witheid wordt bedoeld geef ik hier een korte beschrijving van witheid in de vorm van een definitie. Deze is afkomstig van een van de invloedrijkste onderzoekers op dit gebied, Ruth Frankenberg.¹⁰ Terugkijkend op meer dan een decennium onderzoek, waarin witheid een concept en de bestudering van witheid een discipline op zich is geworden komt ze tot de volgende definitie:

1. “Witheid is een locatie met structureel voordeel in samenlevingen die gestructureerd zijn in raciale dominantie.
2. Witheid is een ‘standpunt,’ een locatie waarvandaan zichzelf, anderen, de nationale en wereldordening worden beschouwd.
3. Witheid is een locatie waarin een reeks culturele praktijken en identiteiten worden uitgewerkt die, vaak ongemarkeerd en onbenoemd, in plaats van specifiek raciaal als nationaal of ‘normatief’ worden benoemd.
4. Witheid wordt vaak anders genoemd en met een etnische of klassepositie aangeduid.
5. Insluiting in de categorie ‘wit’ wordt vaak betwist en in verschillende tijden en plaatsen zijn sommige vormen van witheid de grensafbakening van de categorie zelf.
6. Witheid als een locatie van privileges is niet absoluut, maar doorsneden met een reeks andere assen van relatief voordeel of relatieve achterstelling; dit maakt raciaal privilege noch ongedaan noch irrelevant, maar vervormen en veranderen ze juist.
7. Witheid is een product van de geschiedenis en is een relationele categorie – net als andere raciale locaties heeft het geen inherente maar enkel sociaal gevormde betekenissen; als zodanig zijn de betekenissen van witheid op een

---

⁹ (Botman 2001: 16-17)

¹⁰ Helaas is zij in 2007 overleden en zal het onderzoek naar witheid zonder nieuwe inbreng van haar verder moeten.

complexe manier gelaagd en variëren ze lokaal en translokaal; de betekenissen van witheid lijken tegelijkertijd vormbaar en hardnekkig.

8. Het relationele en sociaal gevormde karakter van witheid betekent echter niet, en dat behoeft nadruk, dat de materiële en discursieve effecten van deze en andere raciale locaties onecht zijn.”¹¹

Op enkele specifieke aspecten van witheid ga ik in de volgende hoofdstukken verder in. Nu enigszins duidelijk is wat er onder witheid verstaan wordt, leg ik uit hoe ik gekozen heb welke aspecten van witheid en wanneer, waar en hoe ik witheid onderzoek.

Antiracisme

Onderzoeken van witheid kan op allerlei verschillende manieren. Zowel de materiële als de discursieve manifestaties van witheid zijn bruikbare en grotendeels braakliggende terreinen van kritisch onderzoek naar witheid in Nederland. De materiële kant van witheid kan bijvoorbeeld bestudeerd worden door te bekijken in hoeverre witte privileges meespelen tijdens sollicitatieprocedures. Ook zou een beschrijving en verklaring van de relatieve ondervertegenwoordiging van witten in de onderklasse een onderzoeksterrein kunnen zijn. De (relatief betere) toegang tot de zorg voor witten is een ander voorbeeld. Ook wat betreft de discursieve kant is er een breed scala aan mogelijkheden voor onderzoek. Van het onderzoeken van de raciale identiteit van witten tot aan de normativiteit van wit in mediarepresentaties zijn dankbare onderwerpen. Ook wat betreft het tijdperk zijn er uiteenlopende periodes die van belang kunnen zijn. Een beschrijving van het creëren, afbakenen en ontwikkeling van juridische witte raciale categorieën in de (voormalige) Nederlandse koloniën zoals *blanken* in de Caraïben of *Europeanen* in Zuidoost-Azië zou een interessant onderzoek kunnen zijn.

Aangezien de kritische bestudering van witheid in Nederland nog in de kinderschoenen staat, is het belangrijk om een strategische keuze te maken wat betreft het onderzoeksonderwerp. Om een inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de ideeën over witheid in Nederland lijkt het verstandig om het onderzoek te richten

---

¹¹ (Frankenberg 2004: 113)Vertaling BW

op een gedeelte van de Nederlandse samenleving waar, naar aangenomen kan worden, op een van de meest kritische en uitgesproken manieren over witheid gesproken wordt: antiracismebewegingen.

Bovendien kan er met dit onderzoek een begin gemaakt worden met het verhelpen van de lacune wat betreft kennis over antiracismebewegingen in Nederland van de afgelopen 30 jaar. Naast de wetenschappelijke waarde van het produceren van nieuwe kennis, is deze specifieke kennis de laatste jaren politiek zeer relevant geworden. Na een lange aanloop lijkt de sterke electorale opkomst van het rechtspopulisme, de Bolkesteinisering van de politiek¹², voorlopig van grote invloed op het politieke klimaat in Nederland.¹³ In het populistische vertoog wordt gepleit voor een "realistisch" antwoord op "integratieproblemen" die door de "linkse kerk" zijn doodgezwegen. De antiracismebewegingen worden in dit vertoog als onderdeel gezien van deze "linkse kerk" die (te veel) voor de belangen van zmv'ers is opgekomen en daarbij de belangen van de (witte) "Hardwerkende Nederlander" heeft verkwanseld. Meer kennis over antiracismebewegingen is een belangrijk ingrediënt van een tegengif voor dit soort vertogen.

Voor antiracismebewegingen die heden ten dage op het politieke veld opereren is kennis over haar verleden van groot belang. Kennis van de successen en mislukkingen van hun voorlopers kan deze bewegingen aanscherpen. Bovendien kan er van eerdere debatten geleerd worden zodat deze niet herhaald hoeven te worden en er weer van vooraf aan begonnen wordt. Ook kan het terugkijken naar de vertogen van eerdere bewegingen het makkelijker maken voor antiracisten om hun eigen vertoog te plaatsen in haar historische en politieke context en deze aan te scherpen.

---

¹² Vergelijk "Balkanisering" van etnische conflicten.

¹³ Deze politieke stroming combineert de angst voor de raciale en nationale *ander* met een neoliberaal economisch beleid. Ik noem deze tendens naar Frits Bolkestein, die vanuit de ideologische broedplaats van deze stroming, de VVD, gepioneerd heeft met een zogenaamde "realistische" politiek. Zijn politieke erfgenamen als Fortuyn, Wilders en Verdonk doen daar met hun "hyper-realisme" nog een schepje bovenop. (Prins 2004)

Tekstanalyse

Onderzoek naar witheid binnen antiracismebewegingen kan op verschillende manieren. Er zou bestudeerd kunnen worden hoe witheid de praktijken van deze bewegingen heeft beïnvloed. Of dat er praktijken waren om bewust op bijvoorbeeld witte privileges binnen de beweging te reageren. Hoewel deze materiële kanten van groot belang zijn, heb ik er voor gekozen om te onderzoeken hoe er (niet) over witheid gecommuniceerd wordt. Taalgebruik is namelijk niet neutraal, maar beïnvloedt het repertoire van acties waaruit individuen kunnen kiezen. In het geval van witheid betekent het dat taalgebruik bij kan dragen aan “de onzichtbaarheid en het reproduceren van privilege.”¹⁴ Daarom is het van belang om te kijken naar het taalgebruik over witheid binnen de antiracismebewegingen. Vanwege de relatief makkelijke toegang tot gearchiveerde teksten heb ik me gericht op deze bronnen. Het doen van interviews met betrokkenen zou een alternatief zijn geweest. Vanwege tijdgebrek heb ik aanvullende interviews niet kunnen afnemen. Iets wat in vervolgonderzoek wel gedaan zou kunnen worden.

Onderzoeksvraag

Uit de bovenstaande overwegingen wat betreft witheid, antiracismebewegingen en tekstanalyse ben ik tot de volgende onderzoeksvraag gekomen:

Hoe schreven mensen, zowel zwarten, migranten en vluchtelingen, als witten binnen de antiracismebewegingen in Nederland in de jaren 1980 over witheid, wit privilege en witte hegemonie in het toenmalige Nederland?

Om duidelijk te maken wat de vraag inhoudt, ga ik op de belangrijkste concepten in de vraag in. Ten eerste gebruik ik in dit onderzoek de raciale termen *zwarten*, *migrant* en *vluchtelingen* (zmv) en *wit*. Omdat door raciale terminologie symbolisch machtsverschillen gereproduceerd worden is dit geen toevallige keuze.¹⁵ Zoals ik in hoofdstuk 4 beschrijf, is er in Nederland discussie geweest over de termen

---

¹⁴ (Wildman 1995: 95) Vertaling BW

¹⁵ Zo is er in de VS een strijd van de afstammelingen van de tot slaaf gemaakte Afrikanen voor waardige raciale terminologie. De ontwikkeling van Negro, via Black naar African (American) reflecteert veranderende politieke visies en verhoudingen.

die gebruikt kunnen worden. Ik volg hier de terminologie zoals die gebruikt wordt binnen de antiracistische vrouwenbeweging.¹⁶

Wat ik met antiracismebewegingen bedoel, leg ik uit in het volgende hoofdstuk. Daarin schets ik ook het bredere historische kader van de Nederlandse samenleving in de jaren 1980. Een summier beschrijving van wat ik onder witheid, wit privilege en witte hegemonie versta, komt in mijn theoretisch kader in hoofdstuk 3 aan bod. In de hoofdstukken 4 en 5 waarin ik antwoord geef op de twee deelvragen die ik geformuleerd heb om mijn algemene onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, ga ik dieper in op bepaalde aspecten ervan. In deze deelvragen stip ik een aantal punten aan die iets zeggen over de onderzoeksvraag als geheel. Bij het beantwoorden van deze vragen zal ik, indien relevant, ingaan op de verschillen en overeenkomsten tussen witten en zmv'ers. Dat kan relevant zijn omdat ze zijn geschreven vanuit verschillende raciale posities in de samenleving die structureel voordeel dan wel nadeel geven. In de hoofdstukken waarin ik de deelvragen beantwoord, zal ik dieper ingaan op de relevantie van de desbetreffende deelvraag. De eerste deelvraag luidt:

1. *Wordt een witte raciale categorie benoemd binnen de antiracismebewegingen in Nederland in de jaren 1980?*

Deze wordt beantwoord in Hoofdstuk 4 door in te gaan op vragen als *wat* en *wie* wit zijn en hoe hier over geschreven werd. In het daaropvolgende hoofdstuk behandel ik de andere deelvraag:

2. *Als er een witte categorie benoemd wordt binnen de antiracismebewegingen in Nederland in de jaren 1980, is dat dan in de zin van een systeem van witte hegemonie en wit privilege?*

Dat doe ik door niet alleen te kijken *of* wit wordt aangeroerd, maar *hoe* dat gebeurt. Als er over wit geschreven wordt, is dat dan als een neutrale raciale positie of bestaat er geen *onschuldig* wit volgens de antiracistische auteurs? Wat is volgens hen de rol van witten en van witheid in een raciaal hiërarchische samenleving?

---

¹⁶ (Botman 2001)

Wetenschap

Nu het duidelijk is *wat* ik onderzoek, zal ik duidelijk maken *hoe* ik dat heb gedaan. Allereerst zal ik de wetenschapstraditie waarin dit onderzoek is gedaan kort schetsen. Vervolgens zal ik vanuit die invalshoek duidelijk maken wat mijn maatschappelijke positie voor invloed heeft op mijn onderzoek. Dat is een onderdeel van het reflecteren op het wetenschappelijke gehalte van dit onderzoeksproces. Hoe ik het snijpunt van taal en macht onderzoek, laat ik zien in de bespreking van de discoursanalytische benadering.

Gepositioneerd

Wetenschap is kiezen wat je wilt onderzoeken en hoe je wilt onderzoeken. Feiten worden gecreëerd door een proces van selectie en interpretatie en zijn dus afhankelijk waarvandaan en waarheen je kijkt en welke bril je op hebt. Uit de maatschappelijke positie van de onderzoeker volgt niet direct de uitkomst van het onderzoek, maar deze positie beïnvloedt wel de keuzes die gemaakt worden in het onderzoeksproces. Onderzoekers hebben dus geen objectief of alziend oog, maar zijn gepositioneerd in een specifieke sociale context en produceren hun kennis daar vandaan.¹⁷

Dat betekent noch dat alles even waar is noch dat wetenschappelijke criteria onzin zijn. Integendeel, het noodzaakt juist tot meer openheid van onderzoek, namelijk over de maatschappelijke positie van de onderzoeker en "reflexiviteit" van de onderzoeker hierover.¹⁸ Dat houdt in dat de onderzoeker de eigen identiteit en de relatie met het onderzoeksonderwerp duidelijk maakt. Zoals Frankenberg aangeeft:

"The best one can do in scholarly work is to recognize its situatedness and strive to work consciously from within the parameter's of one's location."¹⁹

De belangrijkste factor in dit onderzoek naar raciale verhoudingen is mijn, niet in twijfel getrokken, witte positie. Als witte onderzoeker zijn er een aantal dingen waar ik

---

¹⁷ (Frankenberg 2004: 106-107)

¹⁸ (Wetherell 2001: 16; Frankenberg 2004: 106-107)

¹⁹ (Frankenberg 2004: 117)

rekening mee houd.

Ten eerste is mijn eigen witte positie van invloed geweest op het kiezen van de onderzoeksvraag, dat een van de belangrijkste keuzen is in het onderzoeksproces. Vanuit antiracistische motieven juich ik kritisch onderzoek naar witheid toe. Maar de noodzaak voor witten om onze eigen positie te kunnen bekritisieren voor de ontwikkeling van geavanceerde antiracistische strategieën is echter doorslaggevend in de uiteindelijke keuze.

Ten tweede ben ik het afgelopen decennium als witte actief geweest binnen antiracistische bewegingen. Zoals ik al eerder ervaren heb heeft het combineren van onderzoek en activisme heeft een aantal voordelen en nadelen.²⁰ Een voordeel van zo'n activistische positie als onderzoeker is dat je veel praktische kennis kunt opdoen en vertrouwen geniet van de onderzochten. Nadelig is echter dat het moeilijk kan zijn om vanzelfsprekendheden binnen een beweging te problematiseren. Het bekritisieren van individuen kan mogelijk een goede verstandhouding op het spel zetten en dus zelfcensuur in de hand werken. In dit onderzoek speelt dit echter geen grote rol aangezien de meeste schrijvers van de teksten die ik analyseer niet actief zijn in de huidige bewegingen tegen racisme.

Ten derde is mijn netwerk dat ik aangesproken heb bij het verkrijgen van informatie, met name de teksten waar het corpus op gebaseerd is, gekleurd. Contacten in voornamelijk witte links-activistische kringen verschaften mij laagdrempelig toegang tot onder andere het archief van De Fabel van de Illegaal. Migrantorganisaties die mogelijk ook relevante teksten gearchiveerd hebben waren moeilijker toegankelijk en heb ik uiteindelijk niet geraadpleegd aangezien ik zonder deze genoeg data heb kunnen vinden.

---

²⁰ Ik heb eerder onderzoek gedaan naar de Andersglobaliseringsbeweging in Nederland van voor 1999. Daarbij heb ik een aantal mensen geïnterviewd en literatuur bestudeerd van mensen met wie ik regelmatig heb samengewerkt.

Ten vierde is het van belang bij het analyseren van de teksten dat ik in een overwegend witte context ben opgegroeid, zowel sociaal als politiek, waarin kritische vertogen over witheid geen vanzelfsprekendheid zijn. Het is dus zaak om rekening te houden met het feit dat zelfs de meest toegewijde witte antiracisten “aspecten van hun eigen analyse van ras en of witheid kunnen ‘vergeten.’”²¹

Vanwege de beperkte ruimte zal ik volstaan met op te merken dat wat betreft andere posities die ik inneem als heteroseksuele middenklasse man dat deze genormaliseerde maatschappelijke privileges met zich meebrengen. Omdat geprivilegieerden de neiging hebben om de invloed van sociale structuren die hen bevoordelen te negeren, is het voor mij zaak om me hier bewust van te zijn.

Dit onderzoek heeft een kwalitatief en verkennend karakter. Dat heeft gevolgen voor de reikwijdte van mijn conclusies, die beperkt zullen zijn. Omdat ze niet generaliserend zijn, hoeven de data niet representatief, maar vooral rijk en typisch te zijn. De conclusies zullen vooral van waarde zijn in het beschrijven van deze specifieke gevallen en in het prikkelen van theoretische reflecties op ras en witheid in de Nederlandse context.

Aangezien wetenschappelijk onderzoek doen een continu publiek proces is, dat gedaan wordt in dialoog met anderen, is het openstaan voor kritiek en mogelijk herzien van conclusies, of zelfs opnieuw analyseren van reeds gebruikte data zijn belangrijk.²² Hoewel het eng kan zijn om de veiligheid van de eigen conclusie te verlaten is het nodig om te “blijven denken en blijven luisteren”.²³

Discoursanalyse

Taal is niet zomaar een neutrale manier van communiceren. De conceptuele woordenschat van individuen en groepen biedt een repertoire aan keuzes waaruit

---

²¹ (Frankenberg 2004: 117)Vertaling BW

²² (Frankenberg 2004: 106-107)

²³ (Frankenberg 2004: 114)Vertaling BW

deze kunnen kiezen. Daarmee zijn de mogelijke keuzes beperkt door de concepten die aanwezig zijn in een bepaalde context. De wijze waarop deze woordenschat tot stand komt reflecteert en construeert machtsverhoudingen tegelijkertijd.²⁴

Vanuit een bepaalde benadering van het bestuderen van de maatschappelijke impact van taal op de structurering van de samenleving is het mogelijk om het kruispunt van taal en macht te analyseren. De *discoursanalyse* is “de bestudering van gepraat en teksten. Het is een pakket aan methoden en theorieën om taal in gebruik en in haar context te onderzoeken.”²⁵ Aan de basis hiervan ligt het bestuderen van de structurering van taal in bepaalde discourses ofwel vertogen.

Binnen de discoursanalyse zijn er verschillende stromingen. Sommigen houden zich expliciet bezig met macht door “het onderscheiden van taalpatronen en daaraan gerelateerde praktijken en [door] te laten zien hoe deze [verschijnselen] aspecten van de samenleving en de mensen daarin constitueren.”²⁶ Deze *kritische discoursanalyse* kijkt naar de structurering en de inhoud van vertogen met behulp van sociale theorie.²⁷ Het is controversieel omdat het “macht en verzet, twisten en strijd” bestudeerd. “De basisaanname is hier dat de taal die beschikbaar is voor mensen hen niet alleen hun uitingen, maar ook hun daden mogelijk maakt en beperkt.”²⁸ Het Foucauldiaanse *genealogieonderzoek* dat hieraan verwant is lokaliseert aan de hand van de historische herkomst van vertogen die door bepaalde instituties worden geproduceerd, verspreid en omarmd. Deze benaderingen begrijpen vertogen niet alleen als dode tekst, maar ook als een manier waarop sociale verhoudingen (mede) worden gevormd. De discursieve praktijk is dus ook een sociale praktijk.²⁹

Het is dus van belang om te kijken welke vertogen er zijn en wie deze produceren en reproduceren. De stiltes, dat waar vertogen niet van reppen, zijn echter ook van

---

²⁴ (Taylor 2001: 8-9)

²⁵ (Wetherell 2001: i) Vertaling BW

²⁶ (Taylor 2001: 9) Vertaling BW

²⁷ (Blommaert 2000: 451)

²⁸ (Taylor 2001: 9) Vertaling BW

²⁹ (Blommaert 2000: 448-449)

belang. Wat niet besproken wordt kan namelijk niet bekritiseerd worden en voorkomt dus verzet. Het behouden van de consensus is dus een van de krachten van vertogen. Daarom is het ontleden van vertogen met behulp van sociale theorie een belangrijk onderdeel van dit soort onderzoek.

Op het gebied van ras en racisme, waaronder witheid, is van de discoursanalyse al veelvuldig gebruik gemaakt. Onder andere parlementaire en journalistieke vertogen zijn doorgelicht op racisme.³⁰ Maar ook de manier waarop witte vrouwen over de invloed van ras op hun leven spreken³¹ en de "white talk" van witten in het Zuid-Afrika van na de Apartheid zijn tegen het licht gehouden.³²

Onderzoekspraktijk

Data zijn geen vaststaande gegevens maar worden gecreëerd. Omdat "materiaal alleen data wordt door bepaalde bewuste processen, waaronder selectie"³³ is het waardevol om te beschrijven hoe het onderzoeksproces, met name de selectie van de data en de analyse ervan zijn verlopen. In de loop van het onderzoeksproces heb ik de onderzoeksvraag een aantal keer aangepast naar aanleiding van de beschikbare data. Uit de literatuur die ik in een aantal archieven heb gevonden heb ik uiteindelijk 19 teksten gekozen waaruit ik relevante citaten heb gehaald. Deze citaten samen vormen de verzameling tekst, het corpus, dat ik onderworpen heb aan een analyse om mijn deelvragen te beantwoorden. De resultaten van deze analyse volgen in de Hoofdstukken 4 en 5.

Afbakening

Gedurende het onderzoeksproces is mijn onderzoeksvraag meerdere keren bijgesteld. Aanvankelijk was het idee om te onderzoeken hoe progressieve sociale bewegingen in Nederland met de koloniale erfenis om (zijn) (ge)gaan. Daarbij lag het bekijken van antiracistische bewegingen voor de hand. Na discussies over de relevantie en invulling van een dergelijk onderzoek heb ik besloten om op witheid in

---

³⁰ (Dijk 1993: ; Reisigl 2001)

³¹ (Frankenberg 1993)

³² (Steyn 2005)

³³ (Wetherell 2001: 24)

de Nederlandse context te richten. Daarbij speelt de koloniale erfenis slechts op de achtergrond mee.

Om een idee te krijgen van de ontwikkelingen binnen de antiracistische bewegingen, lag een vergelijking tussen twee tijdsvakken voor de hand. Begin jaren 1980 begon de antiracistische beweging meer voet aan de grond te krijgen. Daarnaast leek de opkomst van Fortuyn een thema waar over de brede linie vanuit de antiracistische bewegingen gereageerd zou worden, wat goed vergelijkingsmateriaal op zou leveren.

Opmerkelijk genoeg zijn er na 1995 duidelijk minder boeken, brochures of artikelen te vinden die in gaan op de vraag wat racisme is en wat daar tegen gedaan kan worden. Alhoewel de verschillende archieven waar ik gezocht heb zich in de loop der jaren steeds professionelere hebben georganiseerd en dus meer bewaard zouden kunnen hebben, vond ik van het afgelopen decennium veel minder teksten. Hoewel in dit tijdperk in het algemeen relatief minder papieren en meer, mogelijk vluchtigere, digitale publicaties verschijnen is dit geen afdoende verklaring. Hoewel dit verschijnsel verder onderzoek oproept, beperk ik me hier tot de gevolgen ervan voor dit onderzoek.

Vanwege het gebrek aan materiaal vanaf de jaren 1990 heb ik mij voornamelijk gericht op teksten uit de jaren 1980. Dat betekent dus dat er helaas geen vergelijkingen tussen tijdperken gemaakt kunnen worden. Voordelig is echter dat in de schaarse ruimte de jaren 1980 uitvoeriger aan bod kunnen komen. Bovendien maakt de ruimere afstand in tijd het eenvoudiger om individuele auteurs kritisch onder de loep te nemen, aangezien de meesten niet participeren in de huidige sociale bewegingen waar ik actief in ben en ik zodoende geen relaties op het spel zou kunnen zetten.

Archieven

De eerste stap om van mijn onderzoeksvraag tot analyseerbare data te komen was het vinden van relevante teksten. Daarvoor heb ik digitaal de ruime archieven van

een aantal instituten geraadpleegd.³⁴ Op twee plekken heb ik een aantal middagen in papieren archieven zitten grasduinen.³⁵ Bij het doorzoeken van deze archieven heb ik gezocht op teksten uit de Nederlandse context die ofwel in algemenere termen racisme bekritiseerden, ofwel discussies aangingen binnen de antiracismebewegingen. Dat leverde genoeg, maar geen uitputtende lijst, relevante teksten op.

Beperkingen

Omdat dit onderzoek slechts een verkennend karakter heeft, is bewustzijn van de (mogelijke) beperktheid van de gevonden antiracistische teksten voldoende. Er zijn in de jaren 1980 bladen van migrantenorganisaties geweest die zich in de moedertaal richten op hun publiek en mogelijk ook relevante bijdragen hebben geleverd die niet zouden misstaan in mijn onderzoek. Ik heb me echter beperkt tot teksten in het Nederlands, aangezien ik deze voldoende beheers om er onderzoek in te doen. Daarnaast is het goed te realiseren dat sommige individuen en organisaties makkelijker of juist moeilijker toegang tot de geraadpleegde bewaarplaatsen hadden. Deze onbedoelde voorselectie is een van de beperkingen voor algemene verklaringen.

Teksten

Na het doorzoeken van de archieven had ik een dertigtal teksten over (anti)racisme die gebruikt zouden kunnen worden in mijn onderzoek. Uit deze teksten heb ik er uiteindelijk 19 geselecteerd die samen een brede en gevarieerde verzameling teksten geeft. Van meerdere teksten die op hetzelfde neerkwamen heb ik één exemplaar over gehouden. De boeken en artikelen die overbleven lopen qua vorm uiteen van wetenschappelijke tot politiek agiterende teksten. De diversiteit van de auteurs is eveneens groot: (voornamelijk) witte maatschappelijk werkers,

---

³⁴Met name die van de UVA, het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) en het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV).

³⁵Bij Artikel 1 (voorheen Landelijk Bureau ter Bestrijding van Rassendiscriminatie/ LBR) te Rotterdam en de antiracistische groep De Fabel van de Illegaal te Leiden. Beide organisaties hebben geen pretentie om een archiverende functie te hebben, om *alles* te bewaren, maar gebruiken hun collectie als informatievoorziening met een antiracistisch doel. Hun collecties zijn dan ook opgedeeld in door hen gedefinieerde criteria. Dat vergemakkelijkt het zoeken naar relevante teksten, maar heeft dus ook richting gegeven aan de zoekresultaten.

progressieve Christenen en homo's en lesbiënnes die racisme in hun omgeving aan de kaak stellen, witte en zwarte publicisten die algemene analyses maken van (anti)racisme in Nederland, zwarte en witte feministen die de rol van racisme binnen de beweging bediscussiëren, een afstuderende witte studente en een witte wetenschapper.

Corpus

Uit deze teksten heb ik een grote hoeveelheid tekst, een corpus, samengesteld dat genoeg inhoud heeft, maar op basis van een verzameling citaten beperkt genoeg van omvang is om analyses mogelijk te maken. Bij het selecteren van de citaten uit de oorspronkelijke teksten heb ik per citaat een of meerdere relevante zinnen met tekstuele context genomen. De grootte van de context en het aantal citaten is afhankelijk van de lengte van de tekst. Bij het selecteren van de citaten heb ik gelet op algemene uitspraken over de aard van racisme dan wel antiracisme, opmerkingen over de positie van witten, of juist stukken tekst waar een verwijzing naar de positie van witten zeer relevant zou zijn geweest, maar een opmerkelijke stilte de plaats inneemt.

Het corpus bestaat uit citaten plus aanvullende informatie over de achtergrond van de tekst³⁶ en zijn numeriek geordend per artikel. Op het eind van het corpus, dat als bijlage is toegevoegd, staat de bronvermelding van de gebruikte teksten. Bij het bespreken van de verschillende citaten gebruik ik verwijzingen naar het nummer van de tekst in het corpus met een eventuele verwijzing naar het nummer van het citaat.

---

³⁶ Deze informatie bestaat uit antwoorden op de volgende vragen:

Wie is de schrijver:

Maatschappelijke positie:

Overige publicaties/ activiteiten:

Politieke oriëntatie:

Waarin werd deze tekst gepubliceerd:

Wat voor publicatie is het:

Wie heeft het uitgegeven:

Overige opmerkingen:

C16:3 bijvoorbeeld is het derde citaat van het zestiende artikel, *Racisme – Een wit probleem* geschreven door Nelleke Nannenga:

“Dit werkstuk gaat over racisme en over hoe je op persoonlijk nivo kunt werken aan je eigen racisme. Mijn centrale stelling daarbij is dat racisme een wit probleem is. Witten hebben racisme in het leven geroepen en witten laten het voortbestaan.” (Nannenga 1982: 4)

Deze notatievorm maakt het presenteren van de analyseresultaten overzichtelijk en maakt een duidelijk onderscheid tussen data en andere literatuur.

Analyse

Aan de hand van de deelvragen ben ik veelvuldig door de teksten gegaan tot er een aantal patronen zichtbaar werden. Vervolgens heb ik deze patronen, door alle teksten door te lopen, gecontroleerd op de sterkte van het desbetreffende patroon en op eventuele afwijkingen van deze. Vervolgens heb ik met behulp van sociale theorie deze patronen ontleed. In de hoofdstukken 4 en 5 zijn de resultaten van deze analyse geordend.

Beide hoofdstukken beginnen met theoretische uitzettingen over enkele aspecten van witheid die in de teksten aan bod komen. Daaropvolgend zijn de belangrijkste patronen beschreven en geïllustreerd met exemplarische citaten aan de hand waarvan met behulp van theorie de patronen geduid worden. Bovendien worden er enkele algemene opmerkingen over de in de antiracisembewegingen aanwezige raciale vertogen gepresenteerd.

Conclusie

Racisme is een probleem vanwege de hiërarchische racialisering van de samenleving is. Bij het onderzoeken van racisme is het voor een geavanceerd antiracisme, in het bijzonder voor witten, noodzakelijk om ook de geprivilegieerde posities onder de loep te nemen. Dit onderzoek maakt een begin met het problematiseren en bekritisieren van witheid in de Nederlandse context. Deze vaak onbenoemde, en structureel geprivilegieerde raciale positie, is relationeel, verweven

met andere hiërarchieën en sociaal gevormd. Niettemin heeft het zeer reële gevolgen.

Voor dit onderzoek is reflectie op mijn witte positie van belang omdat het invloed heeft op mijn onderwerpkeuze en mijn toegang tot informatie. Het bestuderen van teksten door middel van discoursanalyse levert zicht op de verwevenheid van taal en macht omdat het de mogelijkheden tot handelen kritisch in kaart brengt. Ik heb gekozen voor het onderzoeken van antiracismebewegingen omdat daar waarschijnlijk kritische vertogen over witheid aanwezig zijn. Vanwege de beschikbaarheid van materiaal en de recente politieke relevantie van de jaren 1980 heb ik voor dit tijdperk gekozen. Vandaar dat mijn onderzoeksvraag als volgt luidt:

Hoe schreven mensen, zowel zwarten, migranten en vluchtelingen, als witten binnen de antiracismebewegingen in Nederland in de jaren 1980 over witheid, wit privilege en witte hegemonie in het toenmalige Nederland?

Deze beantwoord ik door patronen in teksten, die samengesteld zijn in een corpus, te analyseren. In hoofdstuk 4 en 5 worden de resultaten van deze analyse besproken. Maar daaraan voorafgaand zal ik in de komende twee hoofdstukken een historisch en theoretisch kader schetsen.

H2 Antiracisme in historisch perspectief

Antiracistische teksten komen niet uit de lucht vallen. Net als andere teksten zijn ze pas goed te begrijpen als ze in de omgeving geplaatst zijn, waarin ze zijn geproduceerd. Nu duidelijk is wat, waarom en hoe ik onderzoek, zal ik in dit hoofdstuk de historische context van de data beschrijven. Voor de onderzochte teksten is dat de antiracisembewegingen in de jaren 1980 te Nederland. Allereerst zal ik zeer summier ingaan op de relevantie van de Nederlandse koloniale geschiedenis voor antiracisembewegingen. Daarna stip ik de veranderingen wat betreft raciale verhoudingen aan die er sinds de Tweede Wereldoorlog plaats hebben gevonden. Vervolgens zal ik een korte beschrijving geven van het Nederlandse politieke en sociale landschap waar de antiracisembewegingen in de jaren 1980 in opereerden. Ten slotte geef ik een schets van de antiracisembewegingen uit die tijd.

Kolonialisme

Slechts enkele decennia geleden wapperde de Nederlandse vlag nog in tropische gebieden waar raciale hiërarchieën sociaal en zelfs juridisch verankerd waren. Die tijd is voorbij, maar de relevantie van deze geschiedenis voor de voormalige kolonisator niet. De politieke conflicten die worden uitgevochten in de hedendaagse multiculturele samenleving, zoals die door antiracisembewegingen aan worden gegaan, komen in een ander daglicht te staan als ze begrepen worden in het licht van de, vaak weinig bekende, Europese koloniale geschiedenis.³⁷

Deze beslaat zo'n vijf eeuwen, zes continenten en uiteenlopende kolonisatoren. De variëteit aan vormen van overheersing doet echter niets af aan het essentiële punt dat ze "allemaal de economische onbalans produceerden die nodig was voor de groei van het Europese kapitalisme."³⁸ Dit kolonialistische project ging gepaard met enorm veel geweld. Hoewel het kolonialisme veel meer kanten kent, is het belangrijk dit geweld te benadrukken.³⁹ Want in de voormalige kolonisatoren is de koloniale

---

³⁷ (Gilroy 2004: 2)

³⁸ (Loomba 1998: 4)

³⁹ (Gilroy 2004: 52)

nostalgie⁴⁰ die zich baseert op een witgewassen visie op het verleden een belangrijke verhaallijn in het nationalistisch discours. In het koloniale proces werd er door de kolonialisten een essentialistisch en geracialiseerd 'onbeschaafd' *Ander* gevormd en geplaatst tegenover het witte (en vaak mannelijke) 'beschaafde' zelfbeeld. Met deze tweedeling werd het kolonialistische project gereguleerd en gerechtvaardigd.⁴¹

Het Nederlandse kolonialisme is daar geen uitzondering op. Hoewel de wereldhegemonie van de Verenigde Provinciën in de zestiende eeuw maar van korte duur was, hebben Nederlanders door de eeuwen heen de scepter gezwaaid over delen van onder meer Noord- en Zuid-Amerika, West- en Zuid-Afrika en Zuid-Oost-Azië. Er was een gevarieerde en vaak complexe relatie tussen de verschillende delen van de inheemse bevolking en de kolonisatoren. Geweld, of dreiging ermee, was echter al vanaf de zwaarbewapende VOC-schepen een belangrijk ingrediënt van de kolonialistische politiek. Veroveringsoorlogen⁴², het neerslaan van opstanden⁴³, afdwingen van arbeid⁴⁴ en zeer ongelijke intieme relaties⁴⁵ zijn ook in de lange en diverse koloniale geschiedenis van Nederland constanten.

In de gebieden die bestuurd werden door Nederlanders werd vaak een raciale hiërarchie in het leven geroepen door het Nederlandse gezag. De specifieke vormen en termen waarin deze gegoten werden, verschilden over de aardbol. Zo verschilden de termen in de Caraïben van die in de Zuid-Oost-Aziatische archipel. Maar de overeenkomst was dat de kolonisten die uit Europa afkomstig waren,

---

⁴⁰ Te denken valt aan het herhaaldelijk geuite verlangen naar de "VOC-mentaliteit" van premier Balkenende, de beschrijving van de zestiende eeuw als de "Gouden Eeuw" en de verwijzing naar de koloniale geschiedenis van Nederland in de uitdrukking "waar een klein land groot in kan zijn." Nostalgie naar het verloren rijk Nederlands-Indië is een belangrijk onderdeel van deze kolonialistische weemoed. (Gouda 1995: 237-242)

⁴¹ (Loomba 1998: 104)

⁴² Zoals die in Aceh en Bali (Vanvugt 2002: 222-285).

⁴³ Bijvoorbeeld het gewelddadig neerslaan van de slavenopstand op Curaçao (1795) en de Boni-oorlogen tegen de uit de slavernij ontsnapte Afrikanen die vanuit de oerwouden een bevrijdingsoorlog voerden tegen de slavensamenleving (Hira 1984: 120-176).

⁴⁴ Het meest voor de hand liggende voorbeeld is de slavernij in het Caraïbisch gebied, maar ook bijvoorbeeld het tot werk dwingen van arbeiders voor de aanleg van de postweg op Java (Vanvugt 2002: 177-178) of de rubberplantages in Sumatra (begin 20^e eeuw) (Breman 1992).

⁴⁵ (Clancy-Smith 1999: ; Stoler 2002)

relatief gezien, een betere sociale en juridische positie hadden dan de gekoloniseerden uit andere continenten. De Nederlandse samenleving was verbonden met de activiteiten overzees. Niet alleen goederen, maar ook ideeën reisden uit de koloniën richting de Nederlanden en vice versa.⁴⁶ Hoe dit precies de raciale verhoudingen in het hedendaagse Nederland zelf heeft beïnvloed, moet nog verder onderzocht worden. De geschiedenis van geracialiseerd Nederlands kolonialisme is echter alleen al als historische context van de antiracistische strijd van belang.

Wereldoorlog II

Sinds de Tweede wereldoorlog zijn er enorme veranderingen geweest op het gebied van de raciale verhoudingen.⁴⁷ Racialisering van joden, antisemitisme, heeft ook in Nederland net als in veel andere Europese landen een lange geschiedenis. Maar die stond in het niet bij de genocidale uitroeiingspolitiek tijdens de bezetting door Nazi-Duitsland. Een aantal jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog kwam er vanwege de reflectie op de verschrikkingen van de Holocaust een taboe te liggen op antisemitisme en het gebruik van expliciet raciale terminologie.⁴⁸

Het naoorlogse wereldwijde dekolonisatieproces dat op gang kwam stelde niet alleen de koloniale raciale orde ter discussie, maar maakte ook de weg vrij voor nieuwe migratiestromen. Waar tot dan toe vooral vanuit Europa naar de koloniën getrokken werd, kwam nu een stroom de andere kant op gang. Eeuwenlang woonden er al mensen van kleur in het gebied dat nu territorium is van de natiestaat Nederland, maar hun aantal begon flink te groeien door postkoloniale, arbeids- en vluchtmigratie.

Jaren 1980

De politieke polarisatie van de jaren 1970 was in het decennium daarna nog niet helemaal verdwenen. De parlementaire politiek verschoof naar rechts na het aftreden van het mythische 'linkse' kabinet Den Uyl in 1977. De jaren tachtig werden

---

⁴⁶ (Legene 1998)

⁴⁷ (Winant 2001: 99)

⁴⁸ (Hondius 2001)

gekenmerkt door economische recessie, werkloosheid en bezuinigingen door Christendemocratische kabinetten die het begin van het neoliberalisme in Nederland inluidden. Ook was er de opkomst van fascistische partijtjes die met kleine verkiezingssuccessen en publieke manifestaties van zich deden spreken. De overige 'democratische' politieke partijen namen nadrukkelijk afstand van Janmaat en consorten. Hoewel dat niet betekende dat er een breed en radicaal antiracistisch programma gedragen werd door de grote partijen, gaf het wel enige ruimte om, met name *kleurenblinde*, antiracistische kritiek te uiten op onder meer het overheidsbeleid. Binnen het parlement was er een aantal kleine linkse partijen die uit ideologische gronden in meer of mindere mate sympathiseerden met de antiracismebewegingen. Maar ook buiten het parlement roerden uiteenlopende progressieve bewegingen zich die door antiracisten aangesproken konden worden op hun streven naar sociale rechtvaardigheid.

Nog tijdens het kabinet Den Uyl klopte de koloniale geschiedenis stevig op de Nederlandse deur. Met het strijken van de Nederlandse driekleur in Suriname kwam in 1975 een einde aan eeuwen van koloniale heerschappij. De verhuizing van een aanzienlijk deel van de Surinaamse bevolking naar Nederland bracht deze koloniale erfenis in het hart van de natiestaat. De arbeidsmigranten van rond de Middellandse Zee bleken hun nieuwe huis niet te verlaten, maar zich permanent met familie te vestigen. En eind jaren 1970 escaleerde het verzet van Molukse jongeren⁴⁹ wat de regering deed besluiten om een "minderhedenbeleid" te gaan voeren. Langzamerhand bleek dat migratieland Nederland multiraciaal zou blijven. Sindsdien is er overheidsbeleid gevoerd ten opzichte wat sinds de jaren '90 "allochtonen" worden genoemd. Dit beleid is aan verandering onderhevig geweest, maar is vrijwel beperkt gebleven tot de vraag in welke mate *de Ander* zich zou moeten aanpassen aan de witte Nederlandse norm. Deze norm en de hegemoniale positie van wit bleven daarbij echter grotendeels buiten schot. In dit politieke veld opereerden de antiracismebewegingen van de jaren '80.

---

⁴⁹ Zij voelden zich verraden door de Nederlandse staat die de Molukse gemeenschap een vrij Maluku hadden beloofd omdat hun ouders het koloniale Nederlands-Indië hadden gediend. Niet alleen was die droom nooit in vervulling gegaan, de realiteit van de Moluks gemeenschap bestond uit gesegregeerde Molukse kampen en wijken waar de werkloosheid en uitzichtloosheid welig tierden.

Antiracisme

In de jaren 1980 van de vorige eeuw waren er een aantal grote progressieve bewegingen in Nederland. Onder meer de milieu-, vredes-, solidariteits-, kraak-, vrouwen-, homo/lesbo- en de gekkenbeweging manifesteerden zich op het politieke terrein buiten het parlement. Naar deze Nieuwe Sociale Bewegingen, die niet in eerste instantie over economische belangen gingen, is ook in Nederland onderzoek gedaan.⁵⁰ Maar de antiracismebewegingen in Nederland zijn vooralsnog niet onder een zelfde loep genomen.

Een uitvoerige beschrijving en analyse van de antiracismebeweging laat dus nog op zich wachten. Uit het archiefmateriaal, dat ik heb bekeken op zoek naar geschikte teksten, blijkt dat er door verschillende groepen op uiteenlopende onderwerpen, die betrekking hebben op racisme, georganiseerd, geprotesteerd en geagiteerd werd. Een uitputtende beschrijving valt buiten het bestek van dit onderzoek, maar een aantal belangrijke spelers zal ik hier noemen.

Migranten(arbeiders) verzetten zich tegen hun ondergeschikte rechtspositie die samenhangt met hun verblijfsrecht. Als reactie op de opkomst van fascistische partijen werden begin jaren 1980 vele, voornamelijk uit witten bestaande, antifascistische comités opgericht die onder meer het racistische karakter van deze groeperingen aan de kaak stelden. De moord op de zwarte Kerwin Duinmeijer door een witte Neonazi veroorzaakte in 1983 verontwaardiging en protest.⁵¹ Niet alleen zulke extreme vormen van racisme, maar ook de alledaagse omgang tussen witte en zwarte individuen binnen en buiten door wit gedomineerde instituties, zoals maatschappelijk werk, waren onderwerp van kritiek. Binnen progressieve sociale bewegingen zijn er conflicten geweest over het belang van (anti)racisme. Zo is de feministische beweging, na felle discussies, in de jaren 1980 in feite opgesplitst in een witte en een zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwenbeweging.⁵² In de beweging voor internationale solidariteit werd racisme genoemd als

---

⁵⁰ (Duyvendak 1992)

⁵¹ De jaarlijkse Kerwin-herdenking is hier een overblijfsel van. Zie: (Kerwin)

⁵² (Botman 2001)

medeveroorzaker van de mondiale ongelijkheid, (neo)kolonialisme en armoede. Dat had ook zijn weerklank bij progressieve Christenen die, geïnspireerd door discussies over bevrijdingstheologie binnen de Wereldraad voor Kerken, antiracisme binnen de kerken op de agenda zetten. Deze verzameling groepen en individuen, die (bepaalde aspecten van) racisme bestreden, vormt samen de antiracisembeweging waarin teksten geproduceerd werden waaruit ik een selectie gemaakt heb om het corpus samen te stellen.

Conclusie

Kortom, de antiracistische teksten uit het corpus kunnen pas goed begrepen worden in haar historisch kader, met name de geschiedenis van het Nederlands kolonialisme en de Holocaust. De multiraciale samenleving en respectievelijk het taboe op ras in de jaren tachtig waren daar namelijk (indirecte) gevolgen van. De zeer gevarieerde antiracisembewegingen produceerden hun teksten in een politiek veld waar rechtse regeringen en linkse buitenparlementaire bewegingen van zich deden spreken.

H3 Kritische Kijk op Witheid

Het kritisch bestuderen van ras en racisme kent een lange traditie, die vaak geïnspireerd is door antiracismebewegingen. In dit hoofdstuk zal ik ingaan op de onderzoekstradities wat betreft ras, racisme en witheid waarop ik voortborduur. De *Kritische Bestudering van Witheid* neemt daarbij een centrale plaats in. In deze benadering wordt witheid als dominante raciale positie ontleed om verzet tegen ongelijke raciale verhoudingen mogelijk te maken. Na wat kanttekeningen over de toepasbaarheid van de grotendeels in de VS ontwikkelde theorie, zet ik op een rij wat met het concept *raciale vertogen* bedoeld wordt. Afsluitend stip ik nog een paar mogelijke knelpunten aan waar op moet worden gelet bij het doen van onderzoek wat betreft ras en racisme.

Ras

Ras wordt al lang bestudeerd. De biologische traditie om mensen op te delen in verschillende soorten wier lichaam fundamenteel van elkaar zouden verschillen, biedt een biologische rechtvaardiging voor raciale hiërarchieën. Deze traditie heeft echter aan geloofwaardigheid ingeboet sinds de Holocaust, dekolonisatieprocessen en wetenschappelijk onderzoek dat concludeerde dat er geen biologisch onderscheid gemaakt kan worden in menselijke rassen.⁵³

Er zijn echter ook andere, sociaalwetenschappelijke, tradities die ras als onderwerp hebben. Vooral sinds de sociologie begin 20^e eeuw in de VS opkwam is er in deze discipline veel onderzoek naar gedaan. Waar aanvankelijk voornamelijk ras werd gezien als een biologisch gegeven dat sociale consequenties heeft, krijgen de benaderingen die ras een als een sociale constructie zien in de loop van de eeuw steeds meer invloed.⁵⁴ Want hoewel ras dus geen biologische waarheid is vormt het wel de sociale realiteit. Vandaar dat het zinnig is om ras te zien als “een echte illusie.”⁵⁵

---

⁵³ (Smedley 2005)

⁵⁴ (Winant 2000: 174-176)

⁵⁵ (Hardt 2000: 128)Vertaling BW

In Nederland is het niet gebruikelijk om *ras* te gebruiken in de sociale wetenschappen. In plaats daarvan wordt vaak het concept *ethniciteit* gebruikt. Het probleem daarbij is echter dat het vaak als eufemisme wordt gebruikt voor ras en uiteindelijk wel gaat over bijvoorbeeld de verhoudingen tussen wit en zwart. In dit onderzoek gebruik ik ras in de zin van een sociale constructie van essentieel verschillende soorten menselijke lichamen en culturen die als symbolisch referentiekader dienen in sociale conflicten.⁵⁶

Race Critical Theories

In de jaren 1960 werd er onder aanvoering van de zwarte bevrijdingsbewegingen in de VS en andere antikolonialistische bewegingen⁵⁷ volop gediscussieerd over de aard van raciale ongelijkheid. Waar tot dan toe er vooral werd gesproken over racisme als haatvolle acties van individuen werd (institutionele) macht in de mix gegooid.⁵⁸ Racisme is sinds die tijd bestudeerd als een in de maatschappij gewortelde ongelijke machtsverhouding.

De *Race Critical Theories* plaatst zich in deze traditie.⁵⁹ Vanuit verschillende nationale contexten wordt ras vanuit een antiracistische agenda bestudeerd als (ongelijke) machtsverhouding. Tegen de oproepen tot kleurenblindheid wordt ingebracht dat ras juist een centraal concept is in de moderniteit en ook daarna nog van belang is. Dus moet daar juist kritisch over gesproken worden. Daarbij wordt gewezen op het voorkomen van essentialisme of zwart-wit denken. En wordt voorgesteld om de samenhang en wederzijdse beïnvloeding van institutionele en individuele factoren en de verwevenheid met andere sociale categorieën als gender en klasse te analyseren. Deze stroming pleit daarbij voor een aanpak die disciplinaire en geografische grenzen overstijgt.⁶⁰

---

⁵⁶ (Omi 1994: 55)

⁵⁷ Een zeer invloedrijke antikolonialistische auteur is Frantz Fanon. Zie bijv. (Fanon 2004)

⁵⁸ Zo brachten Stokely Carmichael en Charles Hamilton in hun boek *Black Power* in 1967 de term "institutioneel racisme" naar voren om uit te leggen hoe de machtsstructuur van de maatschappij ongelijk verdeeld was langs raciale lijnen en resulteerde in een witte machtsstructuur. (Carmichael 1969: 14-18)

⁵⁹ Voor een overzicht van deze stroming zie het voorwoord van: (Essed 2002)

⁶⁰ (Essed 2002: 11)

Witheid

Waarom zouden we witheid bestuderen? Krijgen witten niet al veel meer aandacht dan zwarten, migranten en vluchtelingen vanwege de macht die ze hebben? Wordt witheid niet al veelvuldig bestudeerd, maar wordt dit alleen niet als zodanig benoemd omdat ze als universele onderzoeken gepresenteerd worden? Deze relevante vragen wijzen erop dat het bestuderen van witheid vanuit een antiracistisch engagement niet vanzelfsprekend is. Maar het kan echter wel degelijk een kritische functie hebben. Door witheid als zodanig in de schijnwerpers te zetten, kan de meermachtige en geprivilegieerde positie gezien en dus bekritiseerd te worden.⁶¹ Omdat het benoemen van witheid niet automatisch leidt tot het bevragen van haar macht is het niet enkel van belang *dat* maar ook *hoe* witheid onderzocht wordt. De naamgeving van het onderzoeksveld speelt daar een rol in omdat het tegelijkertijd zowel een symptoom als een afbakening is van wat en hoe er onderzocht wordt.⁶²

Er zijn grofweg twee stromingen die witheid bestuderen.⁶³ De eerste ziet witheid als zo maar een 'nieuwe' of 'vergeten' raciale identiteit waar in tijden van multiculturele diversiteit naar verlangd kan worden door de raciale meerderheid. Deze *Witheidstudies* heeft de neiging om witheid als een gegeven te zien los van haar historische en sociale (machts)constructie.⁶⁴ De tweede stroming, waar ik bij aanhaak, neemt als uitgangspunt de machtsvraag van raciale verhoudingen en bestudeert witheid als de raciale kleur van de macht die zich door de tijd heen ontwikkelt. Van deze *Kritische Bestudering van Witheid*, dat gezien kan worden als een onderdeel van de Race Critical Studies, zal ik hier een beknopt overzicht geven.

Kritische Bestudering

Het bestuderen van witten als raciale groep is geen nieuw fenomeen.⁶⁵

Geracializeerde groepen hebben, om hun overlevingskansen te vergroten, witten

---

⁶¹ (Dyer 1997: 10)

⁶² (Frankenberg 2004: 105)

⁶³ Voor dit onderscheid zie: (Frankenberg 2004: 105)

⁶⁴ (Roediger 2003: 187-188)

⁶⁵ (Rasmussen 2001: ; Leonardo 2004: 142; Gallagher 2007)

proberen te begrijpen. In situaties, met name onder koloniale verhoudingen, waarin witten zo'n macht hebben over mensen van kleur is zulke kennis soms van levensbelang. Theoretiseren gebeurde vooral op het niveau van volkswijsheden, maar er bestaat ook een traditie van uitvoeriger reflectie op wit.⁶⁶ Zwarte schrijvers als DuBois en Baldwin en zwarte feministes uit de jaren '70 namen de positie van witten al kritisch onder de loep.

Het bestuderen van witheid werd, zoals vaker gebeurt met ontwikkelingen binnen geracializeerde groepen, door radicale witten overgenomen en de dominante cultuur binnengebracht.⁶⁷ In de jaren 1980 schrijven een aantal witten autobiografische reflecties over hun geprivilegieerde raciale positie.⁶⁸ Hoewel dit wel stof tot nadenken geeft, mist het empirische onderbouwing. Deze komt in de jaren 1990 op gang met een aantal publicaties over witheid vanuit verschillende sociale wetenschappen. Aan de ene kant zijn er witte historici met een marxistische achtergrond die een antwoord zoeken op de vraag waarom witte arbeiders politiek handelen tegen hun economische belang in. In deze geschiedenissen wordt beschreven 'hoe Europese migrantenarbeiders in de VS wit werden'.⁶⁹ Aan de andere kant nemen sommige witte feministes de antiracistische kritiek van gekleurde vrouwen ter harte en onderzoeken de invloed van ras op het leven van witte vrouwen.⁷⁰ Bovendien doet de zwarte Nobelprijswinnares Toni Morrison een duit in het zakje met haar verkenning van literaire representaties van witheid.⁷¹

Sinds het begin van het nieuwe millennium is het aantal onderzoeken naar witheid explosief gestegen.⁷² In allerlei sociale wetenschappen wordt witheid tegenwoordig bestudeerd. Een aantal thema's en invalshoeken komen vaker terug en geven

---

⁶⁶ Zie bijvoorbeeld: (Roediger 1998)

⁶⁷ (Garner 2006: 258)

⁶⁸ Een invloedrijk voorbeeld is: (McIntosh 2005)

⁶⁹ (Postel 1996: ; Roediger 2003: ; Brodtkin 2005) Er is ook onderzoek gedaan naar het witwordingsproces van Britse arbeiders: (Bonnett 1998)

⁷⁰ Een invloedrijke studie in deze soort is: (Frankenberg 1993)

⁷¹ (Morrison 1993)

⁷² (McDermott 2005: ; Gallagher 2007)

samen een interessant beeld van witheid.⁷³ In de volgende hoofdstukken zal ik dieper ingaan op enkele van de thema's die hier summier de revue passeren. In historische onderzoeken⁷⁴ wordt gekeken naar de sociale constructie van witheid als een instabiel proces dat door de context beïnvloed wordt.⁷⁵ Het bestuderen van het (gewelddadig) vormen, bewaken, verschuiven en passeren⁷⁶ van de grenzen van witheid legt dit proces bloot. De hiërarchische raciale verhoudingen maken van witheid een dominante en geprivilegieerde sociale positie. Vanwege het normatieve karakter van witheid als machtigste raciale positie is wit in het hegemoniale raciale vertoog onzichtbaar geworden door het bedekken ervan met een magische mantel van universalisme.⁷⁷ De raciale identiteit die witten ontwikkelen is er dan ook vaak een van onwetendheid over hun raciale privileges.

Het relationele karakter van raciale verhoudingen maakt dat witheid op zich geen inhoud heeft, maar altijd wordt geconstrueerd door het af te zetten tegenover de gekleurde ander. Symbolisch heeft witheid vanwege haar culturele dominantie invloed op mensen van kleur die willen voldoen of zich juist verzetten tegen het witte culturele en schoonheidsideaal. Ras en dus ook witheid staan niet op zich, maar worden tegelijkertijd mede gevormd door en beïnvloeden de vorming van andere hiërarchische verhoudingen als klasse, gender en seksualiteit. Deze maatschappelijke assen tezamen vormen een matrix, waarin individuen zich ergens op een kruispunt⁷⁸ van deze assen bevinden. Dat betekent dat witheid dus niet voor alle witten hetzelfde betekent en de raciale voordelen onevenredig verdeeld zijn.⁷⁹ Witheid is continu in beweging en de richting waarin wordt mede gevormd door de conflicterende witte raciale projecten⁸⁰ die verschillende politieke bewegingen

---

⁷³ Er zijn een aantal publicaties die een overzicht van het veld geven: (Rasmussen 2001: ; McDermott 2005: ; Garner 2006: ; Gallagher 2007)

⁷⁴ (Roediger 2005)

⁷⁵ (McDermott 2005: 255; Garner 2006: 260)

⁷⁶ (Piper 1998)

⁷⁷ Buiten dit vertoog is het echter wel zichtbaar! (Frankenberg 2004: 116; McDermott 2005: 247)

⁷⁸ (Wekker 2001)

⁷⁹ (Garner 2006: 268)

⁸⁰ (Winant 2001)

hebben. Hoewel het meeste onderzoek naar witheid gedaan is in de Noord-Amerikaanse context⁸¹, wordt dit concept steeds vaker daarbuiten toegepast.

Europese Context

Een groot deel van het onderzoek naar witheid is gesitueerd in de Noord-Amerikaanse context die afwijkt van de Europese. Zo torsen een aantal Europese natiestaten, waaronder Nederland, wel een koloniaal verleden met zich mee, maar deze zijn niet zoals de VS ontstaan als een koloniale samenleving waarin verovering en geracializeerde slavernij in de constitutie verweven zit. De theoretische concepten die ontwikkeld zijn binnen de kritische bestudering van witheid moeten dus in de Europese context geplaatst worden en aan deze omgeving getoetst worden.⁸² In Nederland is witheid tot nog toe vooral aan de orde gekomen in anekdotisch materiaal⁸³ en wordt er naar verwezen in voornamelijk intersectionele ofwel kruispuntfeministische publicaties.⁸⁴ Onderzoeken naar witheid op zich zijn tot op heden helaas schaars, maar er is wel een begin gemaakt. In dat onderzoek wordt gesuggereerd dat mits rekening gehouden wordt met de specifieke Nederlandse situatie, zoals een taboe op het expliciete gebruik van *ras* en nadruk op geëssentialiseerd *cultureel verschil*, witheid een bruikbaar concept is.⁸⁵

Raciale vertogen

Er zijn verschillende manieren om te spreken over culturele en raciale verschillen die ontstaan zijn door de lange geschiedenis van kolonialistische en andere vormen van racisme en niet te vergeten het verzet hiertegen. Frankenberg ordent die vertogen in een drietal verschillende vertogen over ras en racisme. In de volgorde waarop ze historisch zijn ontstaan, zijn dat de essentialistisch racisme-, de ras- en machtsontwijkende en de ras- en machtsbewuste vertogen.⁸⁶ De vertogen die ze onderscheidt hebben een complexe verhouding met elkaar en met de mensen die

---

⁸¹ (Garner 2006: 258)

⁸² (Garner 2006)

⁸³ Zie bijvoorbeeld: (Mariëtte Hermans 2003)

⁸⁴ Zie bijvoorbeeld: (Wekker 1996: ; Botman 2001)

⁸⁵ (Essed 2007)

⁸⁶ (Frankenberg 1993: 11-16) Daarbij bouwt ze voort op de geschiedenis van raciale projecten zoals die beschreven wordt door Omi en Winant. (Omi 1994) Ik volg hen ook bij mijn beschrijving van de historische ontwikkeling van deze drie vertogen.

ze gebruiken. Deze vertogen beïnvloeden elkaar in de werkelijkheid wederzijds en worden, soms zelfs bij een en dezelfde persoon, door elkaar heen gebruikt.⁸⁷ De vertogen zijn ontwikkeld als reactie op en in de context van elkaar.⁸⁸ Er is echter geen lineaire progressieve ontwikkeling van deze vertogen; ouden kunnen, eventueel in een nieuw jasje gestoken, weer een comeback maken.⁸⁹

Essentialistisch Racisme

Het vertoog waarin raciale en/of culturele verschillen en hiërarchieën onveranderbaar en gerechtvaardigd worden gezien noemt Frankenberg essentialistisch racisme. Dit vertoog is ten tijde van het kolonialisme lange tijd hegemoniaal geweest. Sinds de Tweede Wereldoorlog is daar verandering in gekomen. Het is echter niet verdwenen en laat bovendien ook sporen na op alle andere vertogen die erna komen omdat, juist de antiracistische, zich negatief positioneren ten opzichte van dit essentialistische verhaal over ras.⁹⁰

Ras- en Machtontwijking

Onder invloed van de zwarte burgerrechtenbeweging in de VS, en in Europa voornamelijk de reflectie op de verschrikkingen van de Holocaust en de wereldwijde dekolonisatiegolf, werd het essentialistische vertoog in diskrediet gebracht en ontwikkelde er een nieuw hegemoniaal raciaal vertoog. Daarin werd als reactie op het benadrukken van het raciale verschil in het essentialistische vertoog juist betoogd dat verschillen er niet toe deden, als ze er al waren. Dit kleurenblinde vertoog schreef voor dat discriminerende bepalingen, waardoor gekleurde mensen ten opzichte van witten werden achtergesteld, werden afgeschaft. Dat was dus een enorme overwinning voor antiracistische krachten.

Maar met het verdwijnen van grootschalig wettelijk gesanctioneerde segregatie verdween de raciale ongelijkheid niet als sneeuw voor de zon. Door jarenlange witte dominantie hadden witten als groep veel meer politieke, economische en culturele

---

⁸⁷ (Frankenberg 1993: 137, 140)

⁸⁸ (Frankenberg 1993: 138)

⁸⁹ (Frankenberg 2004: 116-117)

⁹⁰ (Frankenberg 1993: 138-139)

macht vergaard dan gekleurde mensen. Daarnaast gingen zmv'ers ook nog gebukt onder het trauma van de raciale onderdrukking. Maar in het *kleurenblinde* vertoog mocht ras niet meer van belang zijn en konden noch de machtsongelijkheid bekritiseerd, noch de trauma's verwerkt worden.

Ras- en Machtsbewust

Om de voortdurende witte hegemonie te kunnen bekritisieren, ontwikkelde zich onder aanvoering van de radicaliserende zwarte bewegingen een nieuw vertoog. Daarin werd ras juist benadrukt door de raciale posities opnieuw te articuleren en macht voor de minder machtige, gekleurde, gemeenschappen te eisen.⁹¹ Waar de andere raciale posities positief werden ingevuld werd wit een raciale positie met negatieve connotaties en werden witten aangesproken op hun privileges en rol bij het in stand houden van de witte hegemonie.

Aangezien antiracismebeweging zich per definitie verzetten tegen essentialistische vertogen en daarop gebaseerde verhoudingen, is het onwaarschijnlijk dat dit discours aanwezig is. Van de laatste twee zal ik waarschijnlijk meer gebruik maken bij het ordenen van de schriftelijke uitlatingen van de antiracisten.

Valkuilen

Bij onderzoek doen naar ras zijn er een aantal valkuilen waar een antiracistische onderzoeker voor op moet passen. Het steeds weer te berde brengen van de tweedelingen in ras kan mogelijk reproducerend werken.⁹² Analyseren is ordenen en daar is antiracistisch onderzoek geen uitzondering op. Door in het onderzoek een noodzakelijk onderscheid te maken tussen wit en zmv bestaat het risico dat deze verschillen geëssentialiseerd worden. Er is een grote variatie aan raciale posities binnen de geracializeerde groep, zoals de naam al aangeeft, zwarten, migranten en vluchtelingen (zmv).⁹³ Alle raciale groepen zijn bovendien verdeeld qua klasse,

---

⁹¹ Zoals in de slogans *Black Power!* en *Black Pride!*

⁹²(Loomba 1998: 104)

⁹³ Zie (Botman 2001). Voor de raciale diversiteit in de VS onder wat daar *people of color* genoemd worden zie (Shohat 1998).

gender en seksualiteit en dus is ook wit niet eenvormig.⁹⁴ Maar voor dit onderzoek is een mate van abstractie en generalisatie juist onontkoombaar. Daarom houd ik me in dit onderzoek aan de tweedeling van wit en zmv omdat, simpel gezegd, de eerste groep voordeel heeft bij het systeem van witte hegemonie terwijl de tweede groep er nadeel van ondervindt. Het tegelijkertijd benaderen van ras als hiërarchie en sociale constructie biedt een uitweg.⁹⁵

Conclusie

Ras is geen biologische waarheid, maar wel een sociale realiteit. Er is binnen de sociale wetenschap dan ook een lange traditie die deze onderzoekt. De kritische benaderingen zien ras als een hiërarchische sociale constructie. Het laatste decennium heeft een enorme toename gezien in de kritische bestudering van de dominante raciale positie: witheid. Hoewel deze theorieën vooral in de VS ontwikkeld zijn, kunnen ze toegepast worden in Nederland mits er met de specifieke context rekening gehouden wordt. Het onderzoeken van de teksten uit het corpus kan met behulp van het concept *raciale vertogen* gedaan worden. Om geracialiseerde opdelingen niet te reproduceren is het belangrijk om het analytische onderscheid tussen wit en zmv te zien als noodzakelijk om de ongelijke verhoudingen te bekritisieren, maar tegelijkertijd te benadrukken dat dit verschil sociaal gevormd en aan verandering onderhevig is.

---

⁹⁴ (McDermott 2005: 256)

⁹⁵ (Loomba 1998: 123)

H4 Wit als Raciale Categorie

Wat is wit eigenlijk? En wie is er wit? Is dat hetzelfde als blank? En (hoe) schreven mensen uit de antiracistische beweging daar over? In dit hoofdstuk ga ik onder meer op deze vragen in. Zo probeer ik antwoord te geven op mijn eerste deelvraag:

Wordt een witte raciale categorie benoemd binnen de antiracisme-bewegingen in Nederland in de jaren 1980?

Dat doe ik door allereerst op een rijtje te zetten wat ik onder "wit" versta. Daarna zal ik ingaan op het raciaal taalgebruik binnen antiracismebewegingen in Nederland. Aan de hand van exemplarische citaten uit 19 antiracistische teksten⁹⁶ zal ik verschillende posities in het antiracismevertoog duidelijk maken. Daarbij let ik op de verhoudingen, overeenkomsten en verschillen tussen en tegenstrijdigheden in de teksten met in achtneming van de raciale posities van de schrijvers. Ik bespreek in hoeverre wit in de teksten wordt benoemd en hoe consequent dat gebeurt. Ook ga ik in op de discussies over de termen *blank* en *wit* en de grenzen van de witte groep. Zo komt er een beeld naar voren welke discursieve speelruimte er was en hoe de antiracistische auteurs daar gebruik van maakten. Maar voor ik een analyse van de teksten maak, zal ik eerst de vraag beantwoorden, wat wit eigenlijk (niet) is en waarom het van belang is om wit te benoemen.

Wat is Wit?

Met wit wordt niet de "smetteloze kleur" van een ziekenhuis bedoeld, maar een raciale categorie. Als zodanig gaat wit niet zozeer over biologie, pigment of schedeltype maar over een historisch en sociaal gevormde groep. "Witte mensen worden meer sociaal gecategoriseerd vanwege de betekenis van wit ... dan dat het de meest accurate term is om hun huidskleur te beschrijven."⁹⁷ Door de zich continu vernieuwende productie is ras een van de "krachtigste en toch meest fragiele markeringen van de menselijke identiteit, moeilijk om uit te leggen en te

---

⁹⁶ Daar bedoel ik mee: teksten uit de antiracistische beweging. Teksten waarin een bijdrage geleverd probeert te worden in de strijd tegen racisme. Dat betekent dus niet dat er geen racisme in de teksten zou kunnen voorkomen.

⁹⁷ (Dyer 1997: 50) Vertaling BW

identificeren en nog moeilijker om in stand te houden."⁹⁸ Raciale grenzen, ook die van wit, zijn dus geen vaststaand gegeven maar worden continu ge(re)produceerd en daarbij soms verlegd.⁹⁹ Wie wit is hangt dus af van de specifieke sociale, economische en (geo)politieke¹⁰⁰ verhoudingen op een bepaalde tijd en plaats.

Niet alle tinten wit zijn even wit.¹⁰¹ Sommigen bevinden zich in het centrum van de witheid en van anderen is de witheid (nog) ambivalent. Die laatste groepen, willen ze wit zijn, moeten dat bevechten of blijven bewijzen. Dat 'witwassen', het verkrijgen van de witte raciale positie, is uitgebreid onderzocht.¹⁰² In Nederland kan je denken aan de veranderende positie van Joden of Griekse en Italiaanse gastarbeiders.¹⁰³

Op zichzelf hebben wit, zwart en andere raciale posities geen betekenis. "Witheid is betekenisloos in de afwezigheid van zwartheid; hetzelfde geldt omgekeerd"¹⁰⁴, aldus Dalton. Pas in verhouding tot elkaar komen ze in een dynamisch, instabiel proces tot leven. Hoewel het dus verleidelijk wordt om ras en racisme door de veranderlijkheid en ongrijpbaarheid ervan als illusie te beschouwen waarschuwt Frankenberg ons er voor om dat niet te doen:

"The relationality and socially constructed character of whiteness does not, it must be emphasized, mean that this and other racial locations are unreal in their material and discursive effects."¹⁰⁵

Uiteindelijk structureert ras de samenleving niet willekeurig, maar op een hiërarchische wijze. Op de historische verbondenheid van de witte raciale positie met een geprivilegieerde en dominerende positie, ga ik het volgende hoofdstuk in.

---

⁹⁸ (Loomba 1998: 121)Vertaling BW

⁹⁹ (Frankenberg 2004: 113)

¹⁰⁰ De militaire overwinning van Japan op Rusland in 1905 had als bijkomstigheid dat Japanners in het koloniale Nederlands-Indië van "Vreemde Oosterling" tot "Europeaan" gepromoveerd werden. Wat betreft de verhouding tussen geopolitieke en raciale verhoudingen is de positie van Japanners is een interessante. Ten tijde van de Apartheid waren ze in Zuid-Afrika "honorary whites" en in het huidige Nederland zijn ze "Westerse allochtonen".

¹⁰¹ (Dyer 1997: 11-12)

¹⁰²Over dit proces van onder meer Ierse, Oost- en Zuid-Europese migranten in de VS zie: (Roediger 2003; ; Brodtkin 2005; ; Roediger 2005)

¹⁰³ De ontwikkeling van de ambivalente raciale positie van de recente Oost-Europese migranten in Nederland is onderzoek waard.

¹⁰⁴ (Dalton 2005: 16)Vertaling BW

¹⁰⁵ (Frankenberg 2004: 113)

Vanzelfsprekend verschillen witte mensen onderling van elkaar, net als bij elke andere raciale categorie. Die verschillen worden onder meer gevormd doordat ras niet de allesbepalende maatschappelijke factor is, maar op een kruispunt staat met andere hiërarchische ordeningsprincipes. "Waar het bij het kruispuntdenken om gaat is dat je je er rekenschap van geeft dat *iedereen* gesitueerd is op een aantal belangrijke assen van maatschappelijke betekenisgeving zoals gender, etniciteit, klasse, seksualiteit en nationaliteit."¹⁰⁶

Maar ondanks de verschillen tussen witten zijn hun levens uiteindelijk gemarkeerd door een witte raciale positie, dat een "standpunt" is "van waaruit zichzelf, de ander, de nationale en wereldorde wordt gezien".¹⁰⁷ Als machtigste raciale en dus normatieve groep wordt wit binnen het hegemoniale vertoog vaak echter niet benoemd als raciale groep, maar betiteld als "gewoon", "normaal" of op een niet-raciale wijze benoemd op basis van etniciteit of klasse.¹⁰⁸ Met het onzichtbaar maken van de deze witte positie verdwijnen ook de privileges en dominantie van wit uit het oog. Zoals Richard Dyer in zijn boek over de symbolische betekenis van wit uitlegt:

"The invisibility of these [privileges] is part and parcel of the sense that whiteness is nothing in particular, that white culture and identity have, as it were, no content... Having no content, we can't see that we have anything that accounts for our position of privilege and power... But this then is why it is important to come to see whiteness. For those in power in the West, as long as whiteness is felt to be the human condition, then it alone both defines normality and fully inhabits it... The equation of being white with being human secures a position of power."¹⁰⁹

Deze onzichtbaarheid van wit geldt echter niet voor alle situaties waar wit dominant is. In koloniale situaties waar wit een minderheid is en witte macht dus onzeker is, is witheid juist heel zichtbaar, maar worden de privileges van en dominantie door wit

---

¹⁰⁶ (Wekker 2001: 26)

¹⁰⁷ (Frankenberg 2004: 113) Vertaling BW

¹⁰⁸ (Frankenberg 2004: 113)

¹⁰⁹ (Dyer 1997: ???)

genormaliseerd.¹¹⁰ In plaatsen waar de demografische meerderheid van wit aan het afkalven is, zonder dat overigens de hegemoniale positie verloren wordt¹¹¹, zoals in Californië de laatste decennia, of waar wit verzet tegen antiracistische herstelmaatregelen de kop op steekt kan witheid zichtbaarder worden gerearticuleerd, zonder dat daar bij kritisch naar ongelijke machtsverhoudingen wordt gekeken.¹¹² Bovendien geldt dit slechts voor het hegemoniale raciale discours, want zwart bekijkt wit al lang als zodanig.¹¹³ Zo suggereert de uitdagende denkster bell hooks¹¹⁴ dat er in de zwarte verbeelding juist een duidelijk beeld van witheid bestaat als onderdrukking en terreur.¹¹⁵

Als reactie op de verschrikkingen van de Holocaust was 'ras' uit het taalgebruik in Nederland verdwenen zonder breed gedragen reflectie op de rol van racisme in het Nederlands kolonialisme of de huidige Nederlandse samenleving. Zodoende heerste er een (beperkt) taboe op het benoemen van zowel raciaal/etnisch verschil als racisme. In de jaren 1980 was in Nederland het "kleurenblinde" ras- en machtsontwijkende vertoog¹¹⁶ hegemoniaal.¹¹⁷ Wit was dus de onzichtbare norm en het was dus van belang om deze eerst waar te nemen, voordat deze kon worden bekritiseerd en verzet ertegen vorm kon krijgen. Om, met andere woorden, invulling te geven aan de oproep van zmv-feministe Maayke Botman: "Gaan we nu eindelijk over tot de deconstructie van de ongeproblematiseerde witte, etnische machtspositie, of niet?"¹¹⁸

Antiracistische Teksten

Omdat er geen ruimte is om hier alle artikelen te bespreken, heb ik gekozen om bij het bespreken van de teksten uit het corpus me te beperken tot de meest in het oog

---

¹¹⁰ Bijvoorbeeld in Zuid-Afrika ten tijde van het Apartheidsregime. (Steyn 2005: 122)

¹¹¹ Interessant onderzoek zou gedaan kunnen worden naar de veranderende raciale zelfidentificatie van witte bewoners van die delen van de Randstad waar wit een minderheid aan het worden is.

¹¹² (Frankenberg 2001: 91)

¹¹³ (Roediger 1998)

¹¹⁴ Dit pseudoniem van Gloria Watkins wordt met kleine letters geschreven.

¹¹⁵ (hooks 1996)

¹¹⁶ (Frankenberg 1993)

¹¹⁷ (Wekker 2001: 27-28)

¹¹⁸ (Botman 2001: 21)

springende voorbeelden die verschillende manieren waarop wit raciaal (niet) wordt benoemd illustreren. Voor dit onderzoek heb ik negentien teksten onderzocht.¹¹⁹ Daarvan is er slechts één¹²⁰ die in het geheel geen witte raciale categorie benoemt, de rest doet dat (soms) wel.¹²¹ De manier waarop dit gebeurt, loopt echter zeer uiteen. Aan de ene kant zijn er teksten waarin de (verschuivende) grenzen¹²² en antiracistische naamgeving¹²³ van wit ter sprake komen. Aan de andere kant wordt, zoals in de meeste teksten, *wit* of *blank* gebruikt om bepaalde individuen, sociale groepen, organisaties of instituties te omschrijven zonder dat er stil wordt gestaan bij het gebruik er van. Dat wordt niet altijd consequent gedaan. In vijf van deze teksten wordt er op plekken in de tekst waar dat juist relevant zou zijn, geen melding gemaakt van de witte raciale positie terwijl dat elders in de tekst wel gebeurt.¹²⁴ Opvallend genoeg zijn deze auteurs allemaal wit.¹²⁵

(On)zichtbaar

In de jaren 1980 werd er in de antiracismebewegingen gesproken over het wel of niet benoemen van wit. Voor ik in ga op de andere teksten begin ik met een citaat uit het corpus waarin werd duidelijk gemaakt, waarom het benoemen van wit een belangrijke voorwaarde voor een antiracistisch bondgenootschap was. Als witte feministe trok Anja Meulenbelt zich de kritiek van zwarte vrouwen aan dat 'de' vrouwenbeweging in feite wit en niet vrij van racisme was.¹²⁶ Daarom geeft ze aan dat het van belang is om wit te benoemen:

“Witte kinderen leren vanzelfsprekend te vinden dat het beter is om wit te zijn, en hoeven daar anders dan zwarte kinderen niet verder over na te denken. Weinig blanken zien zichzelf als wit, ze zien zichzelf als mens.”¹²⁷

---

¹¹⁹ Voor de teksten, zie de bijlage Corpus

¹²⁰ (C15)

¹²¹ (C1:2; C2:1,3-8,10; C3:4-7, C4:5,8,10,11; C5:1,3,5,6; C6:5-7; C7:1-4, 6-10; C8: 1,4-10; C9:6; C10:2,3,6,8; C11:1, C12:1-10; C13:1-4,6-15,17,18; C14:3,5; C16:1-9; C17:4,5; C18:2,4-13; C19:1,3-4,6,10-16).

¹²² (C7:7-8; C12:6; C16:2)

¹²³ (C6:4; C7:7-10; C8:5; C12:1; C13:2; C16:2, C19:6)

¹²⁴ (C3:3; C9:1-4; C11:5; C17:1-3,6; C19:2,7)

¹²⁵ Voor zover ik de raciale positie van auteurs kon achterhalen. Afgaande op hun zelfidentificatie in de teksten en achtergrondinformatie heb ik de auteurs in gedeeld in wit of zmv. Deze tweedeling is niet absoluut, maar slechts strategisch nodig om uitspraken te kunnen doen of de raciale positie van auteurs mogelijk invloed heeft op hun argumentatie.

¹²⁶ Zoals bijvoorbeeld verwoord in twee teksten in het corpus (C4;C5)

¹²⁷ (C13:11)

Met als gevolg, zo vervolgt ze, “dat we automatisch met ‘wij’ de witten bedoelen.”¹²⁸ En, zo zegt Dyer, het “gelijkstellen van wit-zijn met mens-zijn stelt een machtspositie veilig.”¹²⁹

Als enige tekst in het corpus gebruikt de witte professor Bovenkerk helemaal geen raciale termen voor de dominante groep. Hij maakt van racisme een afstandelijk, objectief schouwspel waar geen actoren aan te pas lijken te komen, en witten al helemaal niet.

“Onder *racisme* verstaat men een samenhangend stel uitspraken over de mindere kwaliteit van een ander ras of van andere rassen. Het is een theorie welke de basis vormt van allerlei vormen van ongelijkheid in de samenlevingen, die op raciale of etnische basis georganiseerd zijn.”¹³⁰

Deze definitie reduceert racisme tot een idee. Maar de gevolgen van gedachten hangen af van welke sociale locatie iemand diets denkt.¹³¹ Bovendien houdt de kleurloosheid van deze definitie de lange geschiedenis van witte dominantie ten tijde van het kolonialisme buiten beeld.

Hoewel de linkse witte journalist Schumacher het niet expliciet heeft over een witte positie geeft hij wel aan dat het:

“Bij de kolonisatie van overzeese gebieden en volken [altijd] ging (en gaat) ... om drie partijen: de koloniale en gekoloniseerden, en de mulatten daartussenin... Maar als er twee (of drie) partijen waren bij de kolonisatie, dan is het werkwaardig dat bij de dekolonisatie slechts één partij sprake was: de gekoloniseerde.”¹³²

Opmerkelijk is dat hij geen raciale omschrijving geeft van de koloniale en gekoloniseerden, terwijl hij wel een duidelijk verband legt tussen het (niet verwerkte)

---

¹²⁸ (C13:12)

¹²⁹ (Dyer 1997) Vertaling BW

¹³⁰ (C15:8)

¹³¹ Als een witte bedrijfsleider een zmv-sollicitant op racistische grond afwijst, kan de laatste misschien wel een raciaal kwetsende opmerking maken, maar dat heeft veel minder impact op de witte bedrijfsleider dan diens actie op die van de sollicitant.

¹³² (C14:1)

koloniale verleden en racisme in Nederland in de jaren 1980 en racisme wel een kleur meegeeft: “blanke superioriteit”¹³³.

In de meeste teksten wordt er door de auteurs gebruik gemaakt van raciale termen zoals *blank* of *wit* zonder stil te staan bij wat of wie ze daar mee bedoelen. De witte predikant Herman Boswijk doet dat als volgt:

“Met de leer van de erfzonde heb ik grootste moeite, maar wel ben ik er van overtuigd dat we, ook als blanken, niet blanco geboren worden.”¹³⁴

In een interview met het Suriname Informatie doet de witte Frans Sträter het zo:

“We [Docenten van de Volkshogeschool Drakenburgh] kwamen er achter dat, als je iets met witte mensen wil, je eerst moet praten over racisme.”¹³⁵

Ontwijkend

In vijf teksten wordt er op relevante momenten juist geen melding gemaakt van de witte raciale positie, terwijl er in andere delen van deze teksten wel gebruikt wordt gemaakt van wit of blank.¹³⁶ De schrijvers van deze teksten hebben allemaal een witte positie.

Terwijl de witte maatschappelijk werkster Stolk in andere citaten wel een witte raciale positie benoemt¹³⁷, laat ze dit opvallend genoeg achterwege als het gaat om een van de meest extreme vormen van hiërarchische verhoudingen tussen wit en zwart: de geracializeerde trans-Atlantische slavernij.¹³⁸

“De rassentheorie is een grote beestachtige leugen die de slavernij ten goede kwam.”¹³⁹

Door van slavernij een abstract systeem te maken zonder raciale context, vermijdt ze het benoemen van raciale privileges.

---

¹³³ (C14:3)

¹³⁴ (C2:7)

¹³⁵ (C11:1)

¹³⁶ (C3:3; C9:1-4; C11:5; C17:1-3,6; C19:2,7)

¹³⁷ (C3:4-7)

¹³⁸ Er waren ook vrije zwarten waren in de Amerika's en samenlevingen in Afrika die geprofiteerd hebben van deze slavenhandel. Op den duur was de specifieke vorm van Amerikaanse slavernij op de plantages waar de slaven ontmenselijkt werden en als vee werden behandeld echter exclusief voor zwarten.

¹³⁹ (C3:3)

De twee witte progressieve christenen Hans Opschoor en Theo Witvliet doen iets wat witten vaker doen: het gebruiken van algemene woorden terwijl er witten mee bedoeld worden. In het begin van hun tekst wordt gesproken van “het (blanke) racisme”¹⁴⁰ en aan racisme gerefereerd als “deze blanke verbeelding.”¹⁴¹ Verderop leggen ze uit dat racisme niet alleen een politieke stellingname is, maar “een *systeem* van onderdrukking” is.¹⁴² Daarbij stellen ze het volgende:

“Er bestaat “de gevaarlijke tendens bij ‘links’ om racisme in te perken tot een probleem van ‘rechts’, want linkse mensen houden er ‘natuurlijk’ geen racistische ideeën op na.”¹⁴³

Maar daarmee stappen ze in hun eigen valkuil. Uit de context van dit citaat blijkt dat ze voornamelijk witten verantwoordelijk houden voor het racisme. Maar toch schrijven ze niet dat “linkse *witten*”, maar dat “linkse *mensen*” er racistische ideeën op na zouden kunnen houden. Hiermee reproduceren ze, waarschijnlijk onbewust, witheid als normatief. Bovendien vermijden ze daarmee witte aansprakelijkheid in het reproduceren van racisme.

Dat witte antiracisten niet altijd consequent omgaan met hun bewustzijn van racisme lijkt geen toeval. Ruth Frankenberg spreekt uit eigen ervaring als antiracist en over de vele witte antiracisten die ze in meer dan twintig jaar heeft meegemaakt als ze stelt dat:

“even the most vigilant of white antiracists and white theorists of whiteness can ‘forget’, without warning, aspects of their own analyses of race and of whiteness.”¹⁴⁴

Het blijft als witte antiracisten dus zaak om kritisch naar onszelf te blijven kijken.

---

¹⁴⁰ (C10:2)

¹⁴¹ (C10:3)

¹⁴² (C10:4)

¹⁴³ (C10:4)

¹⁴⁴ (Frankenberg 2004: 117)

Blank of wit?

Er is in de jaren 1980 gedebatteerd over de termen die binnen antiracistische kringen gebruikt zouden moeten worden. Naast discussie of zwart de lading dekte voor alle mensen die onder racisme te lijden hadden¹⁴⁵, is juist ook de hegemoniale positie onderwerp van debat geweest. Want het was geen vast gegeven op grond waarvan deze groep samengesteld was, wat de grens van de groep was en hoe deze groep genoemd zou moeten worden.

In de meeste artikelen wordt de benaming of de afbakening van de hegemoniale raciale groep niet geproblematiseerd. In een aantal teksten wordt echter juist het belang van het bewust kiezen voor een antiracistische terminologie besproken. In *De ziekte bestrijden, niet de patiënt* legt de witte feministe Anja Meulenbelt uit dat ook de normatieve groep een positie inneemt en niet "gewoon" of neutraal is:

"Etnische groepen is een acceptabele term, maar ook blanken zijn een etnische groep."¹⁴⁶

Hoe etnische of raciale groepen worden genoemd verandert echter. In 1981 gebruikt de zwarte feministe en baanbrekend onderzoekster op het gebied van "alledaags racisme", Philomena Essed, in een artikel in de leesbundel voor de Feministische Zomeruniversiteit de termen "blanke vrouwen"¹⁴⁷. Drie jaar later gebruikt ze, zoals in het volgende citaat, consequent de term wit:

"De frequentie en vaak langdurige ervaring met witte mensen in alledaagse contacten maakt zwarten meer dan de witte medemens 'experts' in het beoordelen van de manier waarop witte mensen zich gedragen ten opzichte van zwarte mensen."¹⁴⁸

Over het vervangen van *blank* door *wit* is volop gediscussieerd. De witte antiracisme-workshopleidster Lida van den Broek vat in haar boek *Hoe zit het nou met wit* haar visie op de toenmalige stand van de terminologiediscussie samen:

---

¹⁴⁵ (Esther Captain 2001: 165-169)

¹⁴⁶ (C13:2)

¹⁴⁷ (C4)

¹⁴⁸ (C18:9)

“In de jaren zeventig hebben zwarte groepen het initiatief genomen een politieke terminologie te hanteren in de anti-racisme-beweging. ‘Blank’ is vervangen door ‘wit’, omdat de term ‘blank’ de waardigheid van witte mensen suggereert. Wit is iedereen met een oorspronkelijk Europese afkomst. Op zoek naar een gemeenschappelijke en bindende term voor iedereen die het mikpunt is van racisme, is gekozen voor ‘zwart’.”¹⁴⁹

Maar daar is de toentertijd marxistische Sandew Hira¹⁵⁰ het hartgrondig mee oneens. In een fictief vraag- en antwoordspel steekt hij de draak met argumentaties als die van Van Den Broek:

“Wij: ‘Waarom sla je Van Dales woordenboek op? Ken je de taal van onze antikolonialistische voorouders niet? Heb je nooit gehoord van Anton de Kom, Barron, Boni of Joli Coeur? Zeggen de namen Mathoera, Ramdjaneë of Priary je niets?’ [...]

Zij: ‘Wat bedoel je? Natuurlijk ken ik de taal van onze antikolonialistische voorouders. Ik ben een radicale antiracist!’

Wij: ‘Hebben ze soms gesteld dat ze tegen superieure, betere of mooiere mensen streden? Weet je niet dat ze gesteld hebben dat ze tegen blanke onderdrukkers en uitbuiters streden? Hebben ze de term blank niet juist verbonden met praktijken die geen normaal mens waardig zijn, met martelingen, onmenselijke behandeling, uitbuiting en onderdrukking? Waarom zou je de inhoud van de term blank, zoals die door kolonialisten is gedefinieerd, accepteren en daarom een andere term gebruiken? Waarom ga je in de antiracistische strijd uit van de begrippen zoals door de kolonialisten gedefinieerd?’ “¹⁵¹

De zwarte psycholoog Julian With gaat in een van zijn columns in een regionaal dagblad tegen die redenering van Hira in:

“[Z]elfs als er een publikatie ergens in een museum is te vinden waarin staat dat blank wreed, onmenselijk, heersend, onderdrukkend betekent, dan nog moet je bijzonder bijgelovig zijn om te denken dat zo’n semantisch curiosum

---

¹⁴⁹ (C19:6)

¹⁵⁰ Het pseudoniem van de Hindoestaans-Surinaamse Nederlander Dew Baboeram

¹⁵¹ (C8:5)

enig invloed zal hebben op de positieve bijbetekenis van blank in het bewustzijn van zwarte zowel als witte mensen. Hira moet toch wel weten dat de witte mensen over alle mogelijkheden beschikken om hun huidkleur als de mooiste te propageren in de wereld en dat ze dat ook, niet zonder succes, gedaan hebben.”¹⁵²

Daarom is het voor With ook klip en klaar:

“Elke zwarte of gekleurde persoon die zelfbewust is gebruikt de term wit om blanke mensen aan te duiden.”¹⁵³

Het komt er dus op neer om ófwel tegen de hegemoniale verhoudingen in de strijd aan te gaan om een kritische invulling te geven aan *blank*, óf juist een nieuwe term als *wit* te gebruiken om het kolonialistische gebruik van *blank* ter discussie te stellen. Welke term uit antiracistisch oogpunt strategisch gezien het handigst is, is afhankelijk van het in beweging zijnde hegemoniale raciale vertoog. In dit onderzoek gebruik ik wit omdat het gebruik ervan, hoewel niet minder duidelijk dan andere termen als *blank*, nog steeds vragen oproept en daarmee ruimte schept voor kritische kanttekeningen. Zoals andere raciale termen¹⁵⁴ kan de betekenis van *wit* echter veranderen en zou het nodig kunnen zijn om nieuwe termen te verzinnen.

Wie is Wit?

Naast de discussie over de naamgeving van de dominante raciale groep, zijn er ook uiteenlopende opvattingen over de afbakening van de groep witten. Waar Schumacher eerder verschillende machtsposities binnen het kolonialisme niet expliciet racialiseerde legt Nannenga in haar scriptie *Racisme – een wit probleem* juist een direct verband tussen beide:

“Zwarte mensen, witte mensen. In dit stuk gebruik ik de woorden zwart en wit. Ik duid hier niet een huidskleur mee aan; het zijn politieke termen. Onder witte volkeren en witte mensen versta ik diegene die in de koloniale geschiedenis de kolonisten waren...”¹⁵⁵

---

¹⁵² (C7:10)

¹⁵³ (C7:9)

¹⁵⁴ In de Verenigde Staten is de geprefereerde raciale zelfreferentie van de afstammelingen van Afrikaanse slaven in een halve eeuw van Negro, via Black, veranderd in African American.

¹⁵⁵ (C16:2)

Door witten gelijk te stellen aan kolonisten, geeft Nannenga aan dat het geen biologische, maar historisch gevormde groep is. Maar ze ondergraaft het directe verband dat ze legt tussen ras en kolonialisme meteen door zichzelf tegen te spreken:

“In Nederland noem ik ook Spanjaarden en Portugezen zwart. Hoewel zij zelf (ex)kolonisten zijn, behoren ze in de huidige situatie tot de armere landen.”¹⁵⁶

Opmerkelijk is dat Nannenga twee groepen uit Europese staten, die in de jaren 2000 in Nederland als wit worden gezien, er buiten plaatst. Deze groepen waren net als andere Mediterrane gastarbeiders uit Turkije en Marokko naar Nederland gekomen om laag betaald, zwaar werk te verrichten. Maar in het hedendaagse debat worden zij niet benoemd als het om voormalige gastarbeiders of over migranten gaat. Hiermee geeft ze aan dat het “proces” ras niet ophoudt met het einde van het formele kolonialisme, maar een eigen dynamiek heeft gekregen die doorontwikkelt afhankelijk van nieuwe geopolitieke en sociale verhoudingen. Wie wit is, is dus afhankelijk van plaats en tijd. Op de vraag of deze groepen echter vooral een nog niet helemaal witte positie hadden of juist duidelijk buiten wit werden geplaatst gaat ze niet in. Bovendien brengt Nannenga geen onderscheid aan in de verschillende machtsverhoudingen binnen zwart noch wit. Door dat niet te doen zou de kracht van het gebruik van zo’n tweedeling, het construeren van een brede oppositionele raciale identiteit¹⁵⁷, een open zenuw kunnen blijken in het bouwen van solidariteit onder zwart en zullen minder machtige witten zich niet aangetrokken voelen tot een exclusief geprivilegieerde identiteit. Het is ook de vraag of Spanjaarden en Portugezen zichzelf zwart noemden. Aangezien ze niet uitlegt, hoe voormalige kolonisatoren zwart geworden zijn, blijft ze steken in een inconsequente redenering en laat ze de mogelijkheid open dat haar argument wordt opgevat dat ras overeenkomt met klasse, terwijl juist de complexe interactie tussen beiden spannend en interessant is.

---

¹⁵⁶ (C16:2)

¹⁵⁷ Dat was een belangrijke reden voor de discussie over terminologie door wat uiteindelijk zmv-vrouwen zouden gaan heten. .(Esther Captain 2001: 165-169)

Redenaties als die van Nannenga dat Zuid-Europeanen zwart zouden kunnen zijn vindt Julian With echter belachelijk.¹⁵⁸

“Zwart kan nooit een politieke kleur zijn omdat het al staat voor een groep mensen met duidelijke raciale kenmerken. Elke poging om deze term een zodanige betekenis te geven dat zelfs witte mensen daaronder zouden kunnen vallen zal gedoemd zijn te mislukken.”¹⁵⁹

Zoals ik hierboven beschrijf kleven er veel haken en ogen aan het benoemen van Portugezen en Spanjaarden als zwart. Net als bijvoorbeeld de meeste Afrikaanse Surinamers zoals With hebben zij ook een slavernijverleden mee te torsen, echter niet als slaven, maar als meesters! With brengt echter een andere visie op ras, omdat het volgens hem zo is dat zwart “een groep mensen met duidelijke raciale kenmerken”¹⁶⁰ is. Welke kenmerken dat zijn vertelt hij er niet bij. With heeft zelf onderzoek gedaan naar ‘raciaal gemengde’ relaties. Tot welke groep de kinderen van deze witte en zwarte partners behoren is niet eenduidig.¹⁶¹ Alleen door de grenzen niet te definiëren en over te laten aan ‘het gezond verstand’ kan de suggestie van biologische essentialistische verschillen stand houden tegenover de historische onderzoeken die laten zien dat ras een instabiele sociale constructie is.

Feministe Lida van den Broek doet een ander voorstel: “Wit is iedereen met een oorspronkelijk Europese afkomst.”¹⁶² Historisch gezien is een (vermeende) Europese afkomst een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor de toegang tot witheid. Zoals sommige Europese immigranten in de VS merkten die (tijdelijk) in een ambivalente raciale positie terecht kwamen.¹⁶³ Bovendien hebben zowel Roma als Joden op verschrikkelijke wijze gemerkt wat voor consequenties het had dat ondanks eeuwenlange Europees verblijf zij niet wit, of ‘Arisch’, werden gevonden door de Nazi’s en grote delen van de bevolking in Europa. En zelfs na deze

---

¹⁵⁸ (C7:7)

¹⁵⁹ (C7:8)

¹⁶⁰ (C7:8)

¹⁶¹ Zo was er in de VS tot de afschaffing van de juridische segregatie de regel dat een druppel zwart bloed betekende dat men zwart was, maar in Suriname zijn er door de tijd heen veranderende maar uitgebreide hiërarchische ordeningen geweest in verschillende verhoudingen wit en zwart. In de Nederlandse context zouden zelfs de lichtstgekleurden zwart zijn.

¹⁶² (C19:6)

¹⁶³ (Roediger 2003: ; Roediger 2005)

catastrofe worden Roma niet als wit bestempeld.¹⁶⁴ Bovendien is *Europa* ook een sociale constructie¹⁶⁵ en zijn haar grenzen niet vanzelfsprekend maar in beweging.¹⁶⁶

Raciale terminologie en afbakening van raciale groepen zijn niet zo simpel als het, gezien het alledaagse taalgebruik binnen én buiten antiracismebewegingen, soms lijkt te zijn. Wie essentialistische standpunten wil vermijden vervalt al snel in cirkelredeneringen zoals: 'Racisme is de overheersing van wit door zwart. Wit is wie profiteert van racisme en zwart wie er nadeel van ondervindt.' Om deze redenering te vermijden is het van belang om de continue vorming van ras, waaronder witheid, historisch te beschrijven, de bijbehorende machtsverhoudingen daarbij aan te geven en de instabiliteit ervan in het oog te houden.

Conclusie

Wit wordt vaak niet benoemd, maar is wel de onzichtbare norm. Als gevolg worden de witte privileges die bij deze witte positie horen uit het oog verloren. Daarom is het voor antiracisten van belang om wit te benoemen. In de antiracismebewegingen van de jaren 1980 in Nederland wordt er regelmatig gebruik gemaakt van termen als blank en wit. Een minderheid gaat in op de (verschuivende) grenzen en antiracistische naamgeving van wit. Samenvattend lijkt er, afgaande op mijn beperkte selectie teksten, binnen de antiracismebewegingen van de jaren 1980 een vertoog te zijn waarin het mogelijk is om witten raciaal te positioneren. Maar vooral witten blijken dat binnen dit vertoog niet noodzakelijkerwijs consequent te doen.

---

¹⁶⁴ (Imre 2005)

¹⁶⁵ (Shohat 1994)

¹⁶⁶ Of Turkije, Cyprus, Sicilië, enzovoorts wel of niet Europees zijn, is geen uitgemaakte zaak.

H5 Witte Hegemonie

Het vorige hoofdstuk ging over de vraag *of* wit wordt benoemd en wie daar dan mee bedoeld worden. Dit hoofdstuk gaat over de vraag *hoe* wit wordt benoemd. Is wit een neutrale raciale positie of bestaat er geen *onschuldig* wit? Wat is de rol van witten en van witheid in een raciaal hiërarchische samenleving? Hier ga ik op in aan de hand van mijn tweede deelvraag:

Als er een witte categorie benoemd wordt binnen de antiracismebewegingen in Nederland in de jaren 1980, is dat dan in de zin van een systeem van witte hegemonie en wit privilege?

Om antwoord te geven op deze vraag schets ik eerst een theoretisch kader wat betreft racisme, witheid als systeem, wit privilege en de rol van wit bij de reproductie van deze drie sociale verschijnselen. Vervolgens richt ik me op het corpus dat ik samengesteld heb op basis van citaten uit een aantal antiracistische teksten. Ik bespreek de manier waarop er in dit corpus wordt geschreven over racisme als systeem, witte medeplichtigheid, wit privilege en over de concepten “racisme als wit probleem” en “werken aan het eigen racisme”.

Geen Onschuldig Wit

Wit en zmv zijn sociale posities in samenlevingen gestructureerd door ras. Ras is een concept dat verschil benadrukt¹⁶⁷ en het “geeft betekenis aan en symboliseert sociale conflicten en belangen door te refereren naar verschillende typen van menselijke lichamen.”¹⁶⁸ Een “onschuldig” ras bestaat niet. Het is een hiërarchische verhouding tussen groepen waarin, historisch gezien, wit in het centrum van de macht is geplaatst en normatief is. Deze sociale verhouding is sinds koloniale tijden gevormd door de eeuwenlange raciale onderdrukking en het verzet ertegen.

In de volgende paragrafen bespreek ik de locatie en rol die witten innemen binnen een racistische samenleving aan de hand van vier thema's. Ten eerste een definitie van racisme. Ten tweede witheid als bevoorrechte raciale positie binnen racisme als

---

¹⁶⁷ (Frankenberg 1993: 138)

¹⁶⁸ (Omi 1994: 55)

een hiërarchisch systeem. Ten derde de (re)productie van het systeem van witte dominantie door witten. Ten slotte bespreek ik de privileges die witten hebben binnen het systeem van racisme.

Racisme

Racisme wordt regelmatig, ook in academische kringen, opgevat als negatieve ideeën zoals vooroordelen, stereotypen of ideologieën van de ene groep over de andere.¹⁶⁹ Daardoor raakt het structurele (en materiële) karakter van het proces van racialisering¹⁷⁰ of raciale vorming¹⁷¹, uit zicht. Daarnaast wordt het hiërarchische karakter van de verhoudingen tussen verschillende geracializeerde groepen hiermee niet benadrukt.¹⁷² Bovendien wordt er geen kleur gegeven aan de verschillende raciale locaties die ze, ondanks dat ze continu in beweging zijn, historisch gezien wel hebben.¹⁷³ In de VS wordt daarom in radicalere antiracistische kringen gebruik gemaakt van de term “white supremacy”.¹⁷⁴ De tijden van een witte raciale dictatuur zoals onder het kolonialisme zijn gelukkig voorbij. Asymmetrische raciale machtsverhoudingen bestaan echter nog wel degelijk en wit is nog steeds in het centrum van de macht, al is er ook ruimte voor oppositionele raciale projecten. Vandaar dat ik de voorkeur geef aan het neo-Gramsciaanse concept *witte hegemonie*.¹⁷⁵

Witheid

Waar witte hegemonie de beschrijving is van de situatie van ongelijke raciale sociale verhoudingen in de maatschappij als geheel is witheid als onderdeel ervan beperkter van karakter. Witheid is ten eerste een raciale locatie met structureel voordeel, al zijn die voordelen onder witten erg ongelijk verdeeld, waarvandaan

---

¹⁶⁹ (Bonilla-Silva 1997: 465-467)

¹⁷⁰ (Bonilla-Silva 1997: 467-469)

¹⁷¹ “We define *racial formation* as the sociohistorical process by which racial categories are created, inhabited, transformed, and destroyed.” (Omi 1994: 55)

¹⁷² Hoewel niet-witte raciale groepen zeker in staat zijn tot raciale haat ten opzichte van witten of andere niet-witte raciale groepen betekent dit niet dat wit als raciale groep geen structureel geprivilegieerde positie heeft.

¹⁷³ Vanaf het Europese kolonialisme hebben witten van witheid een locatie van structureel raciaal privilege gemaakt.

¹⁷⁴ Zoals door bijvoorbeeld theoretica bell hooks in: (hooks 1996)

¹⁷⁵ (Omi 1994: 67)

witten zichzelf en de wereld om zich heen zien.¹⁷⁶ Bovendien is witheid een reeks culturele praktijken en identiteiten die, zoals in het vorige hoofdstuk besproken, in hegemoniale raciale vertogen vaak niet als zodanig, maar als *normaal* worden benoemd. Zoals reeds besproken is in- en uitsluiting van de witte categorie, vanwege haar sociaal constructionistische en relationele karakter aan verandering onderhevig, wat haar invloed op het alledaagse leven echter niet vermindert.¹⁷⁷

Reproductie

Ras is geen natuurlijk of biologisch gegeven, maar een instabiele sociale realiteit.¹⁷⁸ Hiërarchische raciale verschillen moeten ge(re)produceerd worden, de poreuze grenzen ervan bewaakt. Dat gebeurt niet vanzelf maar wordt gedaan door bepaalde (groepen) mensen.

Sinds, tijdens het kolonialisme, ras als sociale hiërarchische verhouding in het leven werd geroepen door een kleine groep machtige witten, is er naast een kleinere groep witten die actief raciale verschillen produceert altijd een grote groep witten geweest die de grenzen en hiërarchieën bewaakt hebben, of deze ten minste niet overschreden hebben.¹⁷⁹ Gelukkig zijn er ook witten geweest, al is dat een kleine minderheid, die deze juist aangevochten hebben.¹⁸⁰ Hoewel ook zmv in de reproductie van raciale hiërarchieën een rol heeft, zoals door geïnternaliseerd racisme, focus ik hier op de positie van wit.

---

¹⁷⁶ Zie (Frankenberg 2004: 113) en (Leonardo 2004: 140)

¹⁷⁷ (Frankenberg 2004: 113)

¹⁷⁸ (Smedley 2005)

¹⁷⁹ Ten tijde van het Europese kolonialisme in de Amerika's maakten witte koloniale heersers een systematisch onderscheid tussen gedwongen arbeiders uit Europa die na verloop van tijd vrij konden worden en de uit Afrika ontvoerde mensen die ontmenselijkt werden door als vee te worden behandeld. Om dit verschil te creëren werden er door deze kleine groep bourgeois witte mannen geracializeerde sociale en juridische categorieën in het leven geroepen en werd er een vertoog ontwikkeld om dit te rechtvaardigen. Maar om dit raciale systeem te laten werken werden alle witten geacht om zich aan deze scheidslijnen te houden en zich tevreden te stellen met de geprivilegieerde positie die zij hiervoor terug kregen. Bovendien moest een gedeelte van de witten meer of minder actief de grenzen bewaken. Dit zette een proces in gang waarbij ras een belangrijke factor werd in de geschiedenis. (Bonilla-Silva 1997: 473)

¹⁸⁰ Hoe belangrijk dit verzet van witten tegen raciale ongelijkheid ook is, laat ik dit hier verder buiten beschouwing.

Sommige witten participeren actief in het in stand houden of verstevigen van de bevoordeelde witte maatschappelijke positie. Dit doen zij door bijvoorbeeld mee te doen in sociale bewegingen of te stemmen voor partijen die witte belangen voorop stellen.¹⁸¹ Op microniveau kunnen zij, gebruik makend van hun maatschappelijke positie, witten beter behandelen dan zmv'ers. De grootte van deze groep kan fluctueren, maar in een context waarin een ras- en machtsontwijkend discours hegemoniaal is, zal deze waarschijnlijk een minderheid zijn.¹⁸² In deze context ligt de medeplichtigheid van de grootste groep witten juist in het feit dat zij de witte hegemoniale situatie niet (willen) zien of hun ogen er voor sluiten. Door de witte geprivilegieerde positie niet ter discussie te stellen blijft deze onzichtbaar waardoor het "de macht verstevigt die het creëert en in stand houdt."¹⁸³ Als witten zich wel bewust zijn van de witte hegemoniale realiteit kunnen ze deze echter ook negeren, rationaliseren of hun eigen rol hierin ontkennen. Dit "privilege om onwetend te blijven," kan bestaan "omdat die onwetendheid beschermd wordt."¹⁸⁴ Brod gaat nog een stapje verder door deze analyse te politiseren door witten de keuze voor te leggen "of je onderdeel bent van het systeem op een manier die de status quo betwist of versterkt."¹⁸⁵

Er is een lange traditie van kritiek en verzet geweest, voornamelijk vanuit de zmv-hoek, tegen de actieve productie van raciale hiërarchieën. Maar in de kritische witheidsliteratuur van de laatste jaren is er meer aandacht voor de subtielere varianten van witte medeplichtigheid omdat het publiek van deze antiracistische onderzoekers voor een groot gedeelte bestaat uit de 'goedbedoelende witten' die aanspreekbaar zijn met een antiracistische kritiek. En het aanspreken van witten op raciale rechtvaardigheid is belangrijk omdat zij het meeste te verliezen hebben zowel wat betreft identiteit als materiële zaken.¹⁸⁶

---

¹⁸¹ Bijvoorbeeld in bewegingen tegen immigratie van en bepaalde arbeid door zmv'ers.

¹⁸² Maar grote groepen witten kunnen op basis van essentialistische racistische vertogen zich actief en bewust identificeren als wit en actief voor witte belangen opkomen.

¹⁸³ (Wildman 1995: 95) Vertaling BW

¹⁸⁴ (Jensen 2005: 10) Vertaling BW

¹⁸⁵ (Brod en Johnson 2005: 104)

¹⁸⁶ (Leonardo 2004: 143)

Rasseverraad

Ook als witten bewust niet medeplichtig (proberen te) zijn met de reproductie van raciale verhoudingen, zijn zij nog steeds wit in een geracializeerde maatschappij en ontvangen dus de voordelen die bij deze raciale positie horen.¹⁸⁷ In deze zin zijn alle witten racistisch¹⁸⁸ en bewustwording hiervan is onontbeerlijk. Maar zo'n formulering werkt een statische en essentialistische kijk op de rol van wit in hand. Want hoewel witten als witten wel een hegemoniale raciale positie innemen, betekent dit niet dat zij allemaal als persoon "onderdrukker" zijn.¹⁸⁹ Er zijn zelfs witte antiracisten zoals de Noord-Amerikaanse *Race Traitors* die invulling geven aan hun slogan "treason to whiteness is loyalty to humanity" door het lidmaatschap van "de witte club" op te zeggen. Met het afstand doen van witte privileges door ze overal te weigeren en zo hun witheid te ondermijnen proberen ze dit bereiken.¹⁹⁰ Zolang individuele witten privileges weigeren zullen ze deze op dat moment misschien niet ontvangen en als represaillemaatregel misschien zelfs langere tijd uitgesloten worden van deze voordelen. Hoe belangrijk deze individuele verzetsdaden ook zijn om het raciale systeem te ontregelen, daarmee plaatsen witten zich niet buiten de geracializeerde samenleving en blijven privileges hen toekomen. Want witheid is geïnstitutionaliseerd en zal zonder bijgaande structurele veranderingen niet verdwijnen.¹⁹¹

Wit Privilege

Binnen het kritische witheidsonderzoek is relatief veel aandacht voor de "wages of whiteness"¹⁹², de psychologische en materiële voordelen die racisme witten brengt. Hoewel er al een lange traditie is van zmv'ers die witheid en witte privileges onder de loep neemt,¹⁹³ wordt er sinds een twintigtal jaren door witten meer gekeken naar de raciale privileges die ze zelf hebben. Feministe Peggy McIntosh was een van de eersten die hier expliciet op in ging door een lijst op te stellen van privileges die ze

---

¹⁸⁷ (Christian 2002: 188)

¹⁸⁸ (Wildman 1995: 100-101)

¹⁸⁹ (Johnson 2005 107)

¹⁹⁰ (Postel 1996)

¹⁹¹ (Winant 2001) (Leonardo 2004: 137)

¹⁹² Dit concept is door Roediger van W.E.B. Dubois overgenomen. Zie: (Roediger 2003)

¹⁹³ Zie bijv: (Roediger 1998)

volgens zichzelf als witte genoot.¹⁹⁴ Zo'n lijst zou ook voor het hedendaagse Nederland gemaakt kunnen worden.¹⁹⁵

Wit privilege betekent dat witten in een "relatief grote comfortzone" opereren doordat het de kansen vergroot om "de dingen op jouw manier te doen".¹⁹⁶ Witten *zijn en bepalen* de norm. Deze "normalisering van privilege" houdt in dat geprivilegieerd zijn 'normaal' wordt en onderdrukt of achtergesteld afwijkend.¹⁹⁷ Dit veroorzaakt de "paradoxale ervaring" voor witten om "geprivilegieerd te zijn zonder zich geprivilegieerd te voelen".¹⁹⁸ Vooral voor hen, die wat betreft andere sociale posities als gender of klasse nadelen ondervinden, zijn hun witte privileges soms lastig te onderkennen. Dat betekent natuurlijk niet dat ze afwezig zijn.¹⁹⁹ Dat witten in een witte hegemoniale samenleving privileges hebben hoeft hen niet te verlammen door schuldgevoelens. Er is een scala aan mogelijkheden voor witten om vanuit een raciaal geprivilegieerde positie zinvolle antiracistische interventies te plegen, waar ik echter niet verder op in ga. Het is echter wel zaak om daarbij deze paradoxale situatie in ogenschouw te houden. Dat kan bijvoorbeeld door witte privileges, zoals Paula Rothenberg voorstelt, in te zetten "om machtsverhoudingen te deconstrueren."²⁰⁰

Het is belangrijk om de raciale hiërarchie niet enkel te beschrijven als witte privileges maar als een proces dat witte hegemonie in stand houdt.²⁰¹ Anders wordt namelijk de uitkomst met het proces verward. Door te veel nadruk te leggen op het statische gegeven van wit privilege verdwijnt de *agency* van witten uit beeld. Aan de ene kant verdwijnen de acties van witten die dit systeem reproduceren uit beeld en lijkt

---

¹⁹⁴ (McIntosh 2005)

¹⁹⁵ Ter illustratie vier voorbeelden: Witten worden vaker dan zmv'ers uitgenodigd en aangenomen tijdens sollicitatieprocedures. Witten kunnen de samenleving of de regering bekritisieren zonder dat hun verblijfsrecht in twijfel wordt getrokken. Witten kunnen een 'huidkleurige' pleister plakken die enigszins kleurt. Witten hoeven zich niet voor hun raciale groep te verantwoorden of er voor te spreken.

¹⁹⁶ (Johnson 2005 103) Vertaling BW

¹⁹⁷ (Wildman 1995: 99)

¹⁹⁸ (Johnson 2005 103-4)

¹⁹⁹ (Rothenberg 2005 (2nd ed.): 3-4)

²⁰⁰ (Hermans 2002)

²⁰¹ (Leonardo 2004: 137)

er een *racisme zonder racisten* te zijn.²⁰² Aan de andere kant lijkt er geen mogelijkheid voor witten te zijn om te ontsnappen aan een verpersoonigde racistische witte identiteit wat verlamme schuldgevoelens in de hand werkt. Het gebruik maken van antiracistisch vertoog van witte hegemonie als proces van dominantie, waar witte privileges onderdeel van zijn, voorkomt beide problemen en spoort witten aan om te kiezen voor antiracistisch activisme.²⁰³

Vertogen over Witheid

In de meeste teksten in het corpus wordt er regelmatig over racisme geschreven als een ongelijk systeem waarin één groep met vermeende culturele en/of fysieke kenmerken een betere maatschappelijke positie heeft dan een andere groep.²⁰⁴ De groep met een betere positie wordt door bijna de helft raciaal benoemd als wit of blank.²⁰⁵

Over de werking van dit systeem worden er uiteenlopende verklaringen opgeschreven. In bijna de helft van de teksten wordt geschreven dat onder witten breed gedragen (racistische) gedachtes leven van superioriteit ten opzichte van zmv'ers.²⁰⁶ Het meewerken aan het reproduceren van racistische ideeën door wit wordt dus vrij vaak benoemd. Maar racisme is meer dan ideeën alleen. De rol van witten in de (re)productie van ongelijke machtsverhoudingen en instituties wordt door bijna de helft van de auteurs besproken. In vier teksten wordt wit verantwoordelijk gehouden voor het tot stand komen van racisme²⁰⁷ en in acht teksten wordt er gewezen op de actieve rol van witten in de reproductie van het systeem racisme.²⁰⁸ In twee teksten wordt er door de auteurs in de citaten wel geschreven over het (re)produceren van het systeem racisme, maar wordt er geen melding gedaan van actoren.²⁰⁹

---

²⁰² (Leonardo 2004: 149-150)

²⁰³ (Leonardo 2004: 140)

²⁰⁴In vijf van de negentien teksten wordt dit niet gedaan. (C1:2; C2:5; C3:2; C5:1,2,6; C6:6; C7:5,10; C8:1; C9:1-2; C10:3-4, 7-8; C12:5,8 ; C13:1,4; C16:4-5, 7-9; C18:2,4,6; C19:5,7,9,10)

²⁰⁵ (C2:5; C5:1,3; C6:6; C7:10; C12:5,8; C13:1,4; C16:4-5,7-9; C18:2,4,6,10; C19:10)

²⁰⁶ (C1:2; C2:4; C3:5,6; C10:4,6; C14:5; C16:4,9; C17:2; C18:2,4; C19:11)

²⁰⁷ (C2:7; C8:1; C13:11; C16:3,4)

²⁰⁸ (C3:5,6; C7:10; C8:1,5; C11:5; C13:7; C16:1,3,5,7; C18:2,8; C19:3,14-15)

²⁰⁹ (C10:7; C19:5,7,9)

In de helft van de teksten maken de auteurs melding van de privileges die witten ontvangen in een racistische samenleving.²¹⁰ Waar sommigen dit als abstract gegeven verwoorden, is er ook een aantal auteurs dat met concrete voorbeelden komt van manieren waarop witten in Nederland privileges hebben.

Opvallend waren de twee concepten “racisme als wit probleem”²¹¹ en het werken aan het “eigen racisme”²¹². Hoewel deze door de auteurs in de teksten zonder veel uitleg werden gebruikt, wat een bekendheid suggereert bij het toenmalige antiracistische publiek, bestaan er over beide concepten verschillende invullingen en evaluaties. Opvallend is dat het werken aan “eigen racisme” slechts door (sommige) witten als waardevolle strategie wordt gezien. In drie teksten wordt er gesteld dat racisme niet alleen een probleem is ván, maar ook vóór witten omdat er naast de privileges ook nadelen aan kleven.²¹³

In ongeveer de helft van de teksten wordt vrij consequent ingegaan op het systematische karakter van racisme, de geprivilegieerde en meermachtige witte positie en de passieve en in mindere mate actieve medeplichtigheid aan de instandhouding van deze ongelijke raciale verhoudingen. Over witheid als een systeem, zoals beschreven door Frankenberg²¹⁴, wordt niet als zodanig geschreven. Over het algemeen blijkt er een continuüm te zijn met aan de ene kant een ras- en machtsontwijkend en aan de andere kant een ras- en machtsbewust vertoog met daartussen een overlap van beiden.

Systeem

In een groot aantal teksten wordt racisme beschreven als meer dan haatdragende uitingen van de ene groep tegen de andere. In de meeste teksten wordt het omschreven als een ongelijke sociale verhouding tussen verschillende groepen. Een

---

²¹⁰ (C3:7; C7:1,4; C9:6; C11:1; C12:9; C13:3-4,8-9,11,14; C14:6; C16:7; C18:2, 7, 13; C19:3,10,11,12,14)

²¹¹ (C1:2; C13:10; C16:3; C8:1; C18:8)

²¹² (C1:2; C6:1,6; C16:3,8; 19:14)

²¹³ (C6:6; C16:1; C19:14,16)

²¹⁴ (Frankenberg 2004: 113)

duidelijk voorbeeld hiervan is Julian De With die betoogt dat hij zich niet zo druk maakt om individuen die zich op een racistische manier uiten, maar zich des te drukker maakt “om het institutioneel racisme zoals dat gedemonstreerd wordt door de overheid, het bedrijfsleven, de woningbouwverenigingen, de media, de school en al die instellingen die over de macht beschikken om het leven van zwarte mensen negatief te beïnvloeden.”²¹⁵ De witte theoloog Van Der Veer benadrukt naast het systematisch karakter van racisme juist het verband tussen individuen en groepen:

“[H]et racisme is een systeem van overheersing en onderdrukking, en niet een toevallige interpersoonlijke slechte relatie tussen personen. Als een individu zich racistisch gedraagt, is dat een uiting van het gedrag van een groep, en deze is weer een geheel met het systeem waarin hij zich bevindt.”²¹⁶

In sommige citaten, zoals de bovenstaande, wordt wel het systematisch karakter van racisme aangegeven, maar wordt de verschillende posities niet gekoppeld aan bepaalde raciale posities. Van Den Broek geeft in haar definitie van racisme wel een kleur (zwart) aan de groep die “beoordeeld en behandeld worden op grond van hun etnische afkomst, in plaats van hun mens-zijn”.²¹⁷ Maar hoewel haar boek *Hoe zit het nou met wit* vooral over de positie van wit in een racistische samenleving gaat, laat ze deze opvallend genoeg weg uit haar definitie, waardoor de voornamelijk witte actoren, die het systeem racisme in stand houden, uit beeld verdwijnen.

Door bijna de helft van de auteurs in het corpus echter, wordt racisme niet alleen gezien als een ongelijk systeem tussen verschillende groepen, maar wordt bovendien de groep die er het beste van afkomt een kleur gegeven: wit. Zoals Meulenbelt kort en bondig verwoordt:

“In feite gaat het erom dat zwarte mensen in onze maatschappij als groep een slechtere maatschappelijke positie hebben dan witte.”²¹⁸

Ook de witte predikant Herman Boswijk definieert racisme als een ongelijke sociale verhoudingen tussen wit en zwart:

---

²¹⁵ (C7:5)

²¹⁶ (C9:2)

²¹⁷ (C19:7)

²¹⁸ (C13:1)

“racisme betekent dominantie, dat is overheersing van de ene, in dit geval blanke groep ('ras') en, de andere kant van deze medaille, onderdrukking (Essed), uitbuiting (Witvliet) van de andere, de zwarte, de gekleurde groep.”²¹⁹

Ook andere witte progressieve Christenen die, net als Boswijk, beïnvloed waren door de Wereldraad van Kerken wijzen op het institutionele karakter van racisme. Zo stellen Theo Witvliet en Hans Opschoor “dat niet antiracisme, maar racisme het ‘normale’ is in onze cultuur en samenleving.”²²⁰ Dat betekent dus dat als ras en racisme onbesproken blijven de ongelijke verhoudingen tussen wit en zmv'ers bedoeld of onbedoeld gereproduceerd worden.

In verschillende teksten wordt racisme beschreven op verschillende niveau's. Zo maakt de zwarte feministe Troetje Loewenthal onderscheid tussen “het cultureel ideologische, het institutioneel-structurele en het organisatoriese”²²¹ niveau. Deze aanzetten tot een gecompliceerde analyse van racisme maken ruimte om ook de antiracistische activiteiten kritisch onder de loep te nemen, omdat gekeken kan worden welke aspecten van het systeem racisme wel en welke niet bekritiseerd worden in de bestaande antiracismebewegingen.

Hoewel racisme wel als systeem wordt omschreven, wordt witheid dat niet. Een aantal ingrediënten passeren wel de revue, maar deze worden niet samengeklonken tot een systeem witheid. Dat is hen ook niet zwaar aan te rekenen, aangezien de theorievorming over witheid als systeem pas begin jaren 1990 goed op gang komt.

Medeplichtigheid

Het systeem waarin witten als groep een betere positie in de maatschappij hebben dan zwarten, migranten en vluchtelingen is geen natuurlijk gegeven. Het is een sociale verhouding die ooit is ontstaan door toedoen van en in stand wordt gehouden door bepaalde mensen. In dit onderzoek bespreek ik uitsluitend hoe er in

---

²¹⁹ (C2:5)

²²⁰ (C10:3)

²²¹ (C5:2)

het corpus over de rol die witten bij de productie en reproductie van dit systeem van witte hegemonie is geschreven.²²² De actieve of passieve rol die (sommige) witten spelen bij de (re)productie van dit systeem wordt regelmatig aangekaart.

De zwarte onderzoekster Philomena Essed is in haar boek *Alledaags Racisme*, waarmee ze haar nek uitstak²²³ als antiracistisch onderzoekster in Nederland, duidelijk over haar visie op de actieve rol die witten vervullen in de reproductie van racisme:

“Witte mensen idealiseren en begunstigen zichzelf als groep regelmatig. De vanzelfsprekendheid waarmee witte mensen elkaar positief discrimineren in vergelijking met zwarte mensen is het spiegelbeeld van de systematische negatieve discriminatie van zwarte mensen.”²²⁴

Essed vervolgt dat het niet alleen een kwestie is dat witten zwarten minder *willen* behandelen dan witten, maar ook dat ze hen als groep minder *kunnen* behandelen.

“Witte mensen kunnen zwarte medeburgers afwijzend en als minderwaardige mensen behandelen omdat witten als groep de *machtspositie* en de machtsmiddelen hebben die racisme in de samenleving ook mogelijk maakt.”²²⁵

Essed schuift dus een visie naar voren waarin racisme niet alleen een ongelijk systeem is tussen wit en zwart, maar dat veel witten meewerken aan het in stand houden er van.²²⁶

Maar ook witte auteurs wijzen op de medeplichtigheid van witten. Van Den Broek stelt dat “de witte groep wordt geconditioneerd, om de onderdrukking uit te

---

²²² Allerlei manieren waarop zmv'ers racisme reproduceren zoals onder meer geïnternaliseerd racisme laat ik dus buiten schot.

²²³ Ze werd bij de publicatie hevig bekritiseerd op haar wetenschappelijke methodes toen ze tot de onwelkome conclusie kwam dat Nederland een racistische samenleving was.

²²⁴ (C18:2)

²²⁵ (C18:2)

²²⁶ “Het is duidelijk dat deze collectieve ‘achterstelling’ van zwarten niet her werk kan zijn van een kleine extreme groep of een aanwijsbare politieke splinterpartij.” (C18:2)

voeren."²²⁷ En Frans Sträter, een witte cursusleider op een volkshogeschool, wijst er op dat hoe witten dat doen mede afhankelijk is van hun overige sociale posities:

“Het zijn meestal mannen die in de machtsposities zitten en hun racistische behandeling van buitenlanders in ogenschijnlijk rationele, logische argumenten verpakken.”²²⁸

Naast de rol van witten bij het instandhouden van racisme zijn er ook een aantal auteurs die betogen dat witten racisme hebben veroorzaakt. De witte feministes Meulenbelt en Nannenga schrijven respectievelijk dat witten “verantwoordelijk zijn voor het ontstaan van racisme”²²⁹ en “racisme in het leven [hebben] geroepen”.²³⁰

Een van de manieren waarop witten racisme reproduceren, is door het hebben van racistische superioriteitsideeën. Bijna de helft van de auteurs noemt dit. Boswijk bijvoorbeeld:

“Witte mensen gaan uit van de gedachte dat zij in allerlei opzichten meer waard zijn dan zwarte mensen, die dus, dat is de andere kant van deze medaille inferieur zijn, minder waard.”²³¹

Wat opvalt is dat er in verhouding meer aandacht is voor racistische ideeën dan de materiële kanten van racisme.

In dit onderzoek kijk ik niet naar de wijze waarop witten volgens antiracisten in verzet kunnen komen tegen racisme, al is dat wel een belangrijke vraag die in verder onderzoek beantwoord zou kunnen worden.²³² Door te kijken naar de mogelijkheden voor witten om zich te verzetten kan namelijk voorkomen worden dat witten in een

---

²²⁷ (C19:15)

²²⁸ (C11:5)

²²⁹ (C13:10)

²³⁰ (C16:3)

²³¹ C2:4)

²³² Door sommige zowel witte als zwarte schrijvers in het corpus wordt betoogd dat ondanks de medeplichtigheid van veel witten en de privileges die alle witten ontvangen in een witte hegemoniale samenleving het wel degelijk mogelijk is voor witten om zinvolle antiracistische activiteiten te ontplooiën, zolang ze maar bewust omgaan met hun problematische context, zie bijvoorbeeld (C16:7). Er is echter ook een zwarte auteur die de hoop op witten heeft opgegeven. (C7:2-4)

antiracistisch vertoog, dat de medeplichtigheid en privileges van witten benadrukt, worden gereïficeerd tot *het kwaad*.²³³

Privilege

Het systeem van racisme levert witten als groep voordelen op, al zijn die onder witten erg ongelijk verdeeld. Aan deze witte privileges wordt door de helft van de auteurs aandacht besteed. Een aantal teksten geeft op wat abstractere wijze aan dat witten deze privileges ontvangen. Volgens Van Den Broek zit het zo:

“Wit beschikt over meer geld, meer macht, de beste banen, de beste opleiding. Wit krijgt steeds het neusje van de zalm.”²³⁴

Nannenga gaat nog een stapje verder en noemt alle witten mensen in de Westerse wereld racist, want:

“Zelfs als die witte persoon bevrijd is van alle bewuste vooroordelen, blijft zij/hij toch een racist(e) omdat zij/hij de baten, verdeeld door een witte racistiese gemeenschap (via de instituties) ontvangt.”²³⁵

Zij noemt dus niet, zoals gewoonlijk, diegene die het ongelijke systeem tussen wit en zwart veroorzaken racistisch, maar diegenen die er van profiteren. Verder pleit ze voor de bewustwording van witte antiracisten dat, ondanks afkeer van of zelfs hun verzet tegen racisme, ze witte privileges hebben:

“Het is essentieel voor witten om in te zien dat zij de meeste van deze racistiese baten automaties, onbewust en onopzettelijk ontvangen.”²³⁶

Ook Essed benadrukt het feit dat de privileges die witten ontvangen onafhankelijk is van actieve racistische activiteiten:

“Bewust of onbewust, gewild of niet, iedere witte persoon in de Nederlandse samenleving profiteert direct of indirect van de eigen bevoorrechte positie ten opzichte van zwarte medeburgers.”²³⁷

---

²³³ (Eichstedt 2001: 447, 457)

²³⁴ (C19:14)

²³⁵ (C16:7)

²³⁶ (C16:7)

²³⁷ (C18:2)

Positieve discriminatie staat in het hegemoniale vertoog voor herstelmaatregelen ten gunste van onderdrukte groepen zoals zmv'ers. Maar Essed draait de betekenis ervan om door er het privilegiëren van witten mee te bekritisieren:

“Positieve discriminatie van witte mensen, dat wil zeggen het wel als vanzelfsprekend doen gelden van menselijke rechten voor witten, maar niet of in mindere mate voor zwarten komt overal in de samenleving voor.”²³⁸

Naast deze meer abstracte besprekingen van witte privileges worden er door verschillende auteurs wat concretere voorbeelden van gegeven. Zo leren witte kinderen volgens Meulenbelt het “vanzelfsprekend te vinden dat het beter is om wit te zijn”.²³⁹ Net als Sträter geeft ze aan dat witten niet stil hoeven te staan bij racisme.²⁴⁰ Ook wijst ze op de grotere kans voor witten op betere opleiding en banen.²⁴¹ De witte journalist Schumacher stipt aan dat je als witte kan afwijken van de norm zonder gelijk te hoeven aan te passen of op te rotten.²⁴² De zwarte schrijver Cairo problematiseert de culturele toeëigening van gebruiken en producten die door witten, vaak zelfs met koloniaal geweld, zijn overgenomen van zwarten en worden voorgesteld als prestaties van de witte beschaving.²⁴³ Essed, ten slotte, vermeldt dat sommige instituten “alleen met witte Nederlanders rekening” houden terwijl hun cliëntèle bij lange na niet uitsluitend wit is.²⁴⁴

Wit Probleem

Wat opviel bij het doornemen van het corpus was het concept “racisme als wit probleem”. In de teksten in het corpus wordt nergens precies uitgelegd wat ermee bedoeld wordt, wat suggereert dat het de schrijvers er van uit gingen dat het toenmalig antiracistisch publiek ermee bekend waren. Er blijken verschillende invullingen aan te worden gegeven en niet iedereen ziet het als een bruikbaar antiracistisch concept.

---

²³⁸ (C18:2)

²³⁹ (C13:11)

²⁴⁰ (C13:11; C11:1)

²⁴¹ (C13:14)

²⁴² (C14:6)

²⁴³ (C12:9)

²⁴⁴ (C18:7)

De meest voorkomende invulling is die, waarin gesteld wordt dat wit racisme is begonnen en het dus hun probleem is dat zij moeten oplossen.²⁴⁵ Meulenbelt is daar een sprekend voorbeeld van als ze stelt dat “racisme” een “wit probleem” is, omdat witten “verantwoordelijk zijn voor het ontstaan van racisme, en ook het afbreken ervan.”²⁴⁶

Maar Hira is het oneens met deze redenering omdat volgens hem racisme als een object wordt gezien in plaats van “een verhouding tussen onderdrukker en onderdrukte, waarbij het probleem voor de onderdrukker is hoe zijn bevoorrechte positie in stand te houden, en het probleem van de onderdrukte hoe eruit te komen.”²⁴⁷ Dat is een sterk punt, maar hij gaat daarbij voorbij aan het feit dat het beschrijven van racisme als een probleem dat door witten veroorzaakt wordt, hen aanspreekt op hun verantwoordelijkheid om het te stoppen.

Eigen Racisme

In verscheidene teksten wordt er gesproken over het werken aan of bestrijden van je “eigen racisme”. Hoewel ook het concept “eigen racisme”, net als “racisme als wit probleem”, niet duidelijk wordt uitgelegd en dus bekend wordt verondersteld, lijkt het de geïnternaliseerde racistische ideeën en, in mindere mate, racistische acties van witten te betekenen. Het zijn voornamelijk witten die dit concept bespreken.

Tegenstanders van het “werken aan het eigen racisme” vinden het maar ‘getherapeut’ dat de aandacht afleidt van de structurele factoren van het racisme en de aandacht weer richt op wit.²⁴⁸ Hira, die als enige zmv’er dit onderwerp aansnijdt, ziet er ook niks in omdat “ieder blank individu verantwoordelijk [wordt] gesteld voor de daden van de blanke kapitalisten.”²⁴⁹

---

²⁴⁵ (C1:2; C13:10; C16:3; C18:8)

²⁴⁶ (C13:10)

²⁴⁷ (C8:1)

²⁴⁸ (C6:6)

²⁴⁹ (C8:10)

Voorstanders, allen witten, menen juist dat voor witten het kijken naar hun eigen positie een noodzakelijke stap is in een zinvol maatschappelijk antiracisme.²⁵⁰ Want zo kunnen witten hun verantwoordelijkheid nemen voor hun eigen daden en ideeën. In dit reflectieproces kunnen zij leren wat voor hen de kosten zijn van racisme.

Nadelen

Want naast de medeplichtigheid en de privileges van witten binnen het systeem racisme wordt er in drie teksten ook aandacht besteed aan de negatieve consequenties voor witten.²⁵¹ In een ongelijk systeem leeft er onder witten angst voor zwart en zwarten omdat zij een einde kunnen aan de situatie waarin witten meer macht hebben dan zmv'ers.²⁵² Witten moeten continu hun vermeende superioriteit bewijzen en daarbij een masker ophouden.²⁵³ Bovendien kan het meewerken aan een onderdrukkend systeem als racisme bij witten volgens Van Den Broek sociale "blindheid en gevoelloosheid"²⁵⁴ doen ontstaan. Het wijzen op negatieve bijwerkingen van racisme voor witten²⁵⁵, zoals deze auteurs doen, kan mogelijk een intrinsiek antiracistisch engagement bij witten stimuleren. Het is hierbij wel van belang om niet voorbij te gaan aan de privileges die witten ontvangen en de veel grotere negatieve gevolgen van racisme voor zmv'ers in de juiste verhouding te blijven plaatsen.

Conclusie

Het beschrijven van hiërarchische raciale verhoudingen in termen van een proces van reproductie van witte hegemonie, waarin witten een genormaliseerde en geprivilegieerde raciale locatie (witheid) innemen, biedt de mogelijkheid om de actieve en passieve rol van wit bij de reproductie ervan kritisch te beschouwen. Bovendien houdt het de deur open voor zinvolle witte antiracistische interventies. In

---

²⁵⁰ (C1:2; C6:1,6; C16:3,8; 19:14)

²⁵¹ (C6:6; C16:1; C19:14,16)

²⁵² (C6:6)

²⁵³ (C16:1)

²⁵⁴ (C19:14)

²⁵⁵ Er kan veel meer gezegd worden over negatieve effecten van racisme op witten. Bijvoorbeeld dat racisme witte armen kan doen besluiten om politieke groepen die voor witte belangen opkomen te steunen, maar tegelijkertijd tegen hun economisch belang in gaan. Of dat racisme op een persoonlijk vlak vriendschappen, liefdes en familiebanden tussen witten en zmv'ers veel gecompliceerder maakt. Enzovoorts.

het corpus wordt racisme beschreven als een systeem, soms wordt daarbij vermeld dat het witten privileges geeft. Enkele aspecten van witheid worden beschreven, maar witheid wordt niet als een systeem neergezet. Meer dan de helft van de teksten gaat in op de medeplichtigheid van wit bij vooral de ideologische reproductie van raciale ongelijkheid. Sommige witten stellen wit verantwoordelijk voor racisme en pleiten voor het bekritisieren van hun eigen rol in het reproduceren van racisme. Net als in het vorige hoofdstuk over wit als raciale categorie lopen ras- en machtsbewuste en ontwijkende vertogen over witheid door elkaar heen. De ras- en machtsontwijkende vertogen komen vaker voor bij witte schrijvers.

H6 Vragen Om Meer

Vanwege de beperktheid van dit onderzoek zijn er tal van interessante observaties die nog niet aan bod zijn gekomen. Van de onderwerpen die niet direct ingaan op mijn onderzoeksvraag, stip ik in dit hoofdstuk de belangrijkste aan die vragen om meer onderzoek. De *Race Critical Theories* zijn nog niet uitgebreid toegepast op de Nederlandse context. Daardoor is er een groot braakliggend terrein op dit gebied dat vraagt om ontginning, zodat een aantal hiaten in de literatuur gevuld kunnen worden.

Voor de beantwoording van deze vragen zou een op te richten instituut dat zich richt op de bestudering van ras, racisme en raciale rechtvaardigheid een grote stap voorwaarts betekenen. Daarbij zou het belangrijk zijn om banden tussen dit instituut en bewegingen voor sociale en raciale rechtvaardigheid te leggen. Deze dynamische relatie zou een belangrijke motor van de onderzoeksagenda kunnen zijn. Ook kan dit instituut als forum kunnen dienen voor onderzoekers op dit terrein.²⁵⁶ Bij het opbouwen van een dergelijk instituut is het van belang om te leren van de successen en mislukkingen van onder meer het Amsterdamse instituut Centre for Racial and Ethnic Studies (CRES) dat slechts een kort leven beschoren is geweest.

Nieuwe Vragen

Bij het bestuderen van de antiracistische teksten uit het corpus komen er nieuwe vragen op. Ten eerste wat de relatie is tussen het Nederlands kolonialisme en de hedendaagse Nederlandse raciale verhoudingen. Ten tweede hoe witheid op een kruispunt staat met andere hiërarchische ordeningen. Ten slotte viel me op dat racisme in Nederland werd geplaatst ten opzichte van een in het verleden gesitueerde tolerante Nederland.

---

²⁵⁶ Dat er een behoefte is aan een dergelijk forum bleek onder meer op de druk bezochte bijeenkomst "Kunnen wetenschap en antiracisme-activisme samengaan?" op 25 mei 2007 op de UvA georganiseerd door het ASSR en *Samen Tegen Racisme*.

Kolonialisme

Ras heeft het kolonialistische project sterk gestructureerd en als rechtvaardiging er voor gediend.²⁵⁷ Ook in het corpus wordt er door verschillende auteurs gewezen op het racisme in koloniale tijden. Daarnaast legt een aantal van hen een sterker of zwakker verband tussen "Nederlands racisme" en haar koloniale voorloper overzees.²⁵⁸ Dat werpt de vraag op welk verband er is tussen het Europese kolonialisme, het Nederlandse in het bijzonder, en hedendaagse raciale verhoudingen.

Drie argumenten zijn van belang om deze vraag te beantwoorden. Ten eerste is ras, waaronder witheid, de geschiedenis van zichzelf. Het is pas goed in al haar complexe variaties en veranderingen te begrijpen door het wordingsproces te analyseren.²⁵⁹ Het overgangsproces van kolonialistische naar neokolonialistische²⁶⁰ raciale verhoudingen verdient hierbij speciale aandacht. Ten tweede is het onderzoeken van (dis)continuïteiten in kolonialistische en neokolonialistische raciale verhoudingen in zowel de (voormalige) koloniën en (voormalig) kolonisator Nederland van politiek belang vanwege de morele context, het Europese geweld²⁶¹ en gewin,²⁶² waarin eisen voor raciale rechtvaardigheid gesteld worden.²⁶³ Ten derde is het historiseren van ras over een dergelijk lange periode een uitstekende manier om het veranderende proces van sociale vorming van ras te bestuderen en zo essentialistische redeneringen over ras te ondergraven.

---

²⁵⁷ (Winant 2000: 172)

²⁵⁸ Zie bijvoorbeeld: (C13:5; C14:4,7; C18:1)

²⁵⁹ (Frankenberg 2004: 113)

²⁶⁰ Sinds het einde van WOII zijn de meeste Europese vlaggen die over tweederde van de aardbol wapperden gestreken. Om deze situatie te beschrijven wordt vaak de term postkolonialisme gehanteerd. Ella Shohat stelt echter dat wel de vlaggen, maar niet de ongelijke machtsverhoudingen tussen Noord en Zuid zijn glad gestreken. Zij betoogt daarom in plaats van het mogelijk machtsontwijkende *postkolonialisme* de term *neokolonialisme* te gebruiken. (Shohat 1992)

²⁶¹ (Gilroy 2004: 52)

²⁶² (Loomba 1998: 4)

²⁶³ Zo werd in de Britse antiracismebeweging de slogan "We are here 'cause you were there" gehanteerd om het verblijfsrecht in de voormalige kolonisator te rechtvaardigen met een verwijzing naar het koloniale verleden. Voor de argumentatie over multiculturele conflicten in een koloniale context zie: (Gilroy 2004: 2)

Kruispunt

In de afgelopen hoofdstukken is de witte positie an sich becommentarieerd, maar deze staat natuurlijk niet op zichzelf. Ras staat op een kruispunt met andere sociale ordeningen als gender, klasse en seksualiteit.²⁶⁴ De manier waarop witheid zich manifesteert is dus vervlochten met deze andere maatschappelijke ordeningen.²⁶⁵ Hoewel witheid ten opzichte van zmv een positie met meer macht betekent is deze macht onder de verschillende witten erg ongelijk verdeeld. Als dit genegeerd wordt, verwordt een abstracte witheid al snel tot een substituut voor de normatieve mannelijke middenklasse- heterowitheid. In verder onderzoek is het dus van groot belang om aan deze verwevenheid van witheid met andere hiërarchieën aandacht te besteden.

In een aantal van de teksten uit het corpus is er aandacht voor de intersectie van wit met andere sociale categorieën. Zo wordt er opgemerkt dat de manier waarop racisme door witten geuit wordt, afhankelijk is van hun andere sociale posities.²⁶⁶ Een aantal auteurs, vooral uit de marxistische hoek, legt een link tussen klasse en ras.²⁶⁷ Als gevolg van discussies over racisme binnen de feministische beweging wordt er gewezen op de co-constructie van ras en gender.²⁶⁸

Deze aanzetten tot een kruispuntanalyse van wit in de Nederlandse context verdienen meer aandacht en kunnen als inspiratie dienen voor verder onderzoek. Daarbij kan als uitgangspunt worden genomen dat terwijl witheid naar buiten toe in een dialectische relatie staat met een niet-witte *Ander* er ook duidelijke interne grenzen zijn. Zoals Garner schrijft:

“whiteness can be best grasped as a contingent social hierarchy granting

---

²⁶⁴ (Wekker 2001) Voor toepassingen van deze benadering zie bijvoorbeeld: (Frankenberg 1993: ; Lutz 1995: ; McClintock 1995: ; Wekker 1996: ; Dyer 1997: ; Bonnett 1998: ; Loomba 1998: ; McClintock 1998: ; Clancy-Smith 1999: ; Kaplan 1999: ; Eichstedt 2001: ; Roediger 2003)

²⁶⁵ (Frankenberg 2004: 113)

²⁶⁶ (C16:8)

²⁶⁷ Zie bijvoorbeeld: (C8:3)

²⁶⁸ Zie bijvoorbeeld: (C13:18)

differential access to economic and cultural capital, intersecting with, and overlaying, class and ethnicity,... as well as gender and sexuality."²⁶⁹

Niet alleen in analyses, maar ook in antiracistische interventies lijkt het dus van belang om tegelijkertijd de bevoorrechte positie van wit en de verschillen tussen wit te erkennen bij het aanspreken van witten en het opbouwen van antiracistische samenwerking tussen wit en zmv.

Tolerantieland

Tolerantie is een belangrijke waarde in het zelfbeeld van het Nederlandse nationalisme. In meerdere teksten in het corpus wordt deze tegenover een racistische praktijk geplaatst.²⁷⁰ Het vertoog over *Nederland Tolerantieland* biedt antiracisten zowel kansen als problemen. De mythe van een gastvrij en open Nederland maakt het mogelijk om racistische praktijken aan de kaak te stellen door te stellen dat de Nederlandse maatschappij niet (geheel) aan de zichzelf toegeschreven waarden voldoet. Dat is de strategie die gehanteerd wordt door sommige auteurs uit het corpus, die het *racistische heden* tegenover een *tolerant verleden* plaatsen.

Het redeneren vanuit deze retorische constructie heeft echter het nadeel dat deze mythe voor waar aangenomen moet worden, terwijl daar, vooral kijkend naar het Nederlandse kolonialistische project, grote vraagtekens bij gezet kunnen worden.²⁷¹ Een mogelijkheid is het ontwikkelen van tegenvertogen die stellen dat witte dominantie en hegemonie constanten zijn in de geschiedenis van Nederland of die de nationalistische constructie Nederland op zich ter discussie stelt. Deze retorische strategie heeft het nadeel dat antiracisten buiten de discussie kunnen worden geplaatst aangezien zij buiten het hegemoniale vertoog opereren. Verder

---

²⁶⁹ (Garner 2006: 264)

²⁷⁰ Zie bijvoorbeeld: (C5:4)

²⁷¹ Zo is de Nederlandse regering zo tolerant tegenover slavenmeesters geweest dat zij en niet de tot slaven gemaakte Afrikanen een ruime schadeloosstelling ontvingen bij de relatief late afschaffing van de slavernij. Ook is zij en een groot deel van de Nederlandse samenleving met hen zeer tolerant (geweest) ten opzichte van de Nederlandse oorlogsmisdadigers die zich schuldig hebben gemaakt aan terreur- en moordcampagnes in de Amerika's, Afrika, Australië en Azië getuige de vele koloniale monumenten voor deze "helden" door het land. (Vanvugt 2002)

onderzoek is dus gewenst naar ten eerste de constructie van het nationalistische vertoog Nederland Tolerantieland. En ten tweede naar de retorische strategieën van antiracisten ten opzichte van dit vertoog. Hieruit zouden ook lessen kunnen worden getrokken voor de ontwikkeling van hedendaagse antiracistische vertogen.

Lacunnes

Op zoek naar achtergrondinformatie over racisme en antiracismebewegingen in Nederland liep ik tegen het gebrek van overzichts- en standaardwerken op dit gebied aan. Een recente bibliografie op het gebied van ras, racisme en antiracisme in de Nederlandse context zou een zeer welkome aanvulling zijn. Een geschiedenis van antiracismebewegingen in Nederland zou erg leerzaam zou zijn voor huidige bewegingen, vooral in het licht van het anti-antiracistische “nieuw-realistische” vertoog van het hedendaagse rechtspopulisme.²⁷² Een samenhangend overzichtswerk ontbreekt echter vooralsnog, al zijn her en der wel stukjes van de puzzel te vinden.

Het onderzoek naar witheid in de Nederlandse context is nog niet ver gevorderd. In met name antiracistische feministische kringen wordt er echter wel gebruik gemaakt van het concept en zijn er enkele theoretische reflecties geweest.²⁷³ Empirisch onderzoek naar witheid is echter nog weinig verricht.²⁷⁴ Op dit terrein is er nog veel mogelijk. Te denken valt aan onderzoek naar de wijze waarop een groot deel van de bevolking in Nederland zich als wit is gaan identificeren en op welke wijze dit samenhangt met koloniale vertogen.²⁷⁵ De politieke vertaling van deze ontwikkeling in de recente opkomst van witte raciale projecten²⁷⁶ die een nadrukkelijk wit nationalistisch programma hebben schreeuwt om ontleding. De conclusies hiervan kunnen dienen als bouwstenen voor de ontwikkeling van een nieuw antiracistisch raciaal project. Voor de actuele politiek is een genealogie van de termen autochtoon en (niet-westerse) allochtoon en hun werking als racializerende

---

²⁷² (Prins 2004)

²⁷³ (Lutz 1995: ; Wekker 1996: ; Botman 2001: ; Hermans 2002: ; Prins 2004)

²⁷⁴ Een begin wordt gemaakt in (Essed 2007)

²⁷⁵ Zoals Bonnet heeft gedaan voor Groot-Brittannië. (Bonnett 1998)

²⁷⁶ (Winant 2001)

eufemismen voor respectievelijk wit en zmv wenselijk. De conclusies van al deze onderzoeken zouden vertaald moeten worden naar bruikbare handvatten voor bewegingen voor sociale rechtvaardigheid.

Conclusie

Bij het doen van dit onderzoek zijn er nieuwe vragen opgekomen en lacunes in de literatuur gevonden. Vanuit de kritische benaderingen van ras zouden de relatie tussen het Nederlands kolonialisme en hedendaagse raciale verhoudingen onder de loep genomen moeten worden. Uitgangspunt bij de bestudering van ras en witheid zou moeten zijn dat deze op een kruispunt met andere hiërarchieën staan. Het nationalistische vertoog *Nederland Tolerantieland* en antiracistische reacties hierop verdienen meer aandacht. Het ontbreken van een overzichtswerk over antiracisembewegingen in Nederland en een recente bibliografie op het gebied van (anti)racisme verdient snel verholpen te worden. Een nieuw instituut, waar onderzoek naar ras en racisme gelinkt wordt met bewegingen voor sociale rechtvaardigheid, zou dergelijk onderzoek sterk kunnen stimuleren en funderen.

H7 Conclusie

Ras is geen biologische waarheid, maar wel een sociale realiteit. Er is binnen de sociale wetenschap dan ook een lange traditie die deze onderzoekt. Binnen de kritische benaderingen wordt ras gezien als een hiërarchische sociale constructie. Bij het onderzoeken van racisme is het noodzakelijk om niet alleen de achtergestelde positie van zwarten, migranten en vluchtelingen, maar juist ook de geprivilegieerde witte posities onder de loep te nemen. De afgelopen tien jaar is het onderzoek naar witheid enorm toegenomen. De *Kritische Bestudering van Witheid* beschrijft witheid als een structureel geprivilegieerde raciale positie, die werkt als onzichtbare norm. Net als andere raciale posities is witheid geen statisch gegeven, maar wordt het historisch en sociaal gevormd ten opzichte van andere raciale categorieën en is het verweven met andere hiërarchische sociale verhoudingen. Vanwege de normativiteit van wit blijft deze echter vaak onbenoemd, wat het bekritisieren ervan bemoeilijkt.

Door ongelijke raciale verhoudingen te beschrijven als een reproductieproces van witte hegemonie, kunnen zowel de actieve en passieve rol van wit bij de reproductie van ras en witheid, als de genormaliseerde witte privileges bekritiseerd worden. Omdat dit laat zien dat witten keuzes maken en witheid in beweging is, wordt voorkomen dat witheid bevroren wordt als *het kwaad*, en wijst het op de mogelijkheid tot zinvolle witte antiracistische interventies vanuit een geprivilegieerde positie. Waar het zwaartepunt van het onderzoek naar witheid in de VS ligt, wordt er in dit onderzoek gepioneerd met het problematiseren en bekritisieren van witheid in de Nederlandse context. Die bestaat, voor de jaren 1980, onder meer uit de verse multiraciale samenleving die het gevolg is van migratie uit het Zuiden, het koloniale verleden van Nederland, en het taboe op ras dat een reactie is op de Holocaust.

Reflectie op mijn witte positie is zinvol en noodzakelijk omdat het zowel invloed heeft gehad op mijn toegang tot informatie, als op mijn keuze om te onderzoeken hoe zowel zwarten, migranten en vluchtelingen, als witten binnen de antiracisembewegingen in Nederland in de jaren 1980 schreven over witheid, wit

privilege en witte hegemonie in het toenmalige Nederland. Hoewel dat vanwege mijn nieuwsgierigheid moeilijk was, heb ik me moeten beperken tot antiracismebewegingen vanwege de mogelijke aanwezigheid van kritische vertogen over witheid en tot de jaren 1980 omdat daar zowel materiaal beschikbaar van is als dat kennis van deze tijd politiek relevant is. Met behulp van een discoursanalytische benadering heb ik patronen in deze antiracistische teksten geanalyseerd en die met behulp van theorie ontleed. Met deze benadering kan de verwevenheid van taal en macht onderzocht worden omdat het de mogelijkheden tot handelen kritisch in kaart brengt.

Uit de analyse van het corpus, dat bestaat uit citaten uit 19 antiracistische teksten, komt naar voren dat in de antiracismebewegingen van de jaren 1980 in Nederland twee vertogen over ras en witheid gehanteerd werden: een ras- en machts*ontwikkend* en een ras- en machts*bewust* vertoog. Het kleurenblinde vertoog waarin geen raciale verschillen worden benoemd en het vertoog waarin juist benadrukt wordt dat er (nog) raciale (machts)verschillen bestaan, kunnen binnen de antiracismebewegingen gezien worden als twee uitersten op een continuüm. Zelfs in een en dezelfde tekst lopen beiden soms door elkaar heen. In de teksten wordt er regelmatig gebruik gemaakt van termen als blank en wit. Maar ook hullen sommige auteurs zich hierover, op plekken waar een raciale positionering relevant zou zijn, in stilzwijgen. Een minderheid van de auteurs schrijft over de (verschuivende) grenzen van wit en over de termen waarmee wit vanuit een antiracistisch perspectief het best omschreven kan worden. In het corpus wordt racisme beschreven als een systeem, waarbij soms vermeldt wordt dat witte privileges daar onderdeel van zijn. Meer dan de helft van de teksten gaat in op de medeplichtigheid van wit bij met name de ideologische reproductie van racisme. Sommige witten stellen wit verantwoordelijk voor racisme en pleitten voor het bekritisieren van hun eigen rol in het reproduceren van racisme. Hoewel van witheid wel enkele aspecten beschreven worden, wordt dat niet systematisch gedaan. Wat opvalt is dat het ras- en machtsontwikkende vertoog vaker voor komt bij witte schrijvers. Concluderend was het binnen de antiracismebewegingen van de jaren 1980 in Nederland mogelijk om witten raciaal te positioneren en in mindere mate de geprivilegieerde rol en de

medeplichtigheid van wit te benoemen, maar dat gebeurde, met name bij witte schrijvers, noch vanzelfsprekend, noch consequent.

Naast het bovenstaande antwoord op mijn onderzoeksvraag, heeft dit onderzoek vooral veel nieuwe vragen opgeroepen. Ten eerste is er, van de invloed van de koloniale erfenis op hedendaagse raciale verhoudingen tot het kruispunt van deze verhoudingen met andere sociale verhoudingen en van een uitgebreide beschrijving van antiracismebewegingen tot een recente bibliografie, een brede onderzoeksagenda mogelijk op het gebied van (anti)racisme in Nederland. Maar bovenal smeekt de kleine stap in het problematiseren, deconstrueren en bekritisieren van witheid in de Nederlandse context die hier gezet is, om vervolg.

Literatuurlijst

- Blommaert, J., Chris Bulcaen (2000). "Critical Discourse Analysis." Annual Review of Anthropology **29**: 447-466.
- Bonilla-Silva, E. (1997). "Rethinking Racism: Towards a Structural Interpretation." American Sociological Review **62**(3): 465-480.
- Bonnett, A. (1998). "How the British Working Class Became White: The Symbolic (Re)Formation of Racialized Capitalism." Journal of Historical Sociology **11**(3): 316-340.
- Botman, M., Nancy Jouwe, Gloria Wekker, Ed. (2001). Caleidoscopische Visies. De Zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwenbeweging in Nederland. Amsterdam, Koninklijk Instituut voor de Tropen.
- Breman, J. (1992). Koelies, planters en koloniale politiek. Leiden, KITLV Uitgeverij.
- Brodin, K. (2005). How Jews Became White Folks. White Privilege. Essential readings on the other side of racism. P. Rothenberg. New York, Worth Publishers.
- Broek, L. v. d. (1987). Hoe zit het nou met wit. Bevrijding van racisme, naar een strategie. Amsterdam, An Dekker.
- Carmichael, S., Charles V. Hamilton (1969). Black Power. De ideologie van de zwarte macht in de VS. Amsterdam, Kritiese Bibliotheek. Van Genneep.
- Christian, M. (2002). "An African-Centered Perspective on White Supremacy." Journal of Black Studies **33**(2): 179-198.
- Clancy-Smith, J., Frances Gouda, Ed. (1999). Domesticating the Empire. Race, Gender, and Family Life in French and Dutch Colonialism. Charlottesville, London, University Press of Virginia.
- Dalton, H. (2005). Failing to See. White Privilege. Essential readings on the other side of racism. P. Rothenberg. New York, Worth Publishers.
- Dijk, T. v. (1993). Analyzing Racism Through Discourse Analysis. Some Methodological Reflections. Race and ethnicity in Research Methods. J. Stanfield. Newbury Park,, Sage: 92-134.
- Doorbraak (2008) Tweede Kamer legt cordon sanitaire om anti-racisme beweging. **Volume**, DOI:
- Duyvendak, J.-W., Ed. (1992). Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland. Amsterdam, SUA.

Dyer, R. (1997). White. London, Routledge.

Eichstedt, J. L. (2001). "Problematic White Identities and a Search for Racial Justice." Sociological Forum **16**(3): 445-470.

Essed, P., David Theo Goldberg, Ed. (2002). Race Critical Theories. Malden, Oxford, Blackwell Publishers.

Essed, P., Sandra Trienekens (2007). "'Who wants to feel white?' Race, Dutch culture and contested identities." Ethnic and Racial Studies **31**(1): 52-72.

Esther Captain, H. G. (2001). 'Tot behoud van mijn identiteit.' Identiteitsvorming binnen de zmv-vrouwenbeweging. Caleidoscopische visies. De zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwenbeweging in Nederland. N. J. Maayke Botman, Gloria Wekker. Amsterdam, KIT Publishers: 153-186.

Fanon, F. (2004). The Wretched of the Earth. New York, Grove Press.

Frankenberg, R. (1993). White Women, Race Matters. The Social Construction of Whiteness. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Frankenberg, R. (2001). The mirage of an unmarked whiteness. The Making and Unmaking of Whiteness. E. K. Birgit Brander Rasmussen, Irene J. Nexica, and Matt Wray. Durham, Duke University Press: 72-96.

Frankenberg, R. (2004). On unsteady ground. Crafting and engaging in the critical study of whiteness. Researching Race and Racism M. J. S. Bulmer. New York, Routledge: 104-118.

Gallagher, C., Frances Winddance (2007). "The future of whiteness: a map of the 'third wave'." Ethnic and Racial Studies **31**(1): 4-24.

Garner, S. (2006). "The uses of whiteness: What sociologists working on Europe can draw from US research on whiteness." Sociology(40).

Gilroy, P. (2004). After Empire. Melancholia or convivial culture? Milton Park, Routledge.

Gouda, F. (1995). Dutch Culture Overseas. Colonial Practice in the Netherlands Indies 1900-1942. Amsterdam, Amsterdam University Press.

Hardt, M., Antonio Negri (2000). Empire. Cambridge, London, Harvard University Press.

Hermans, M. (2002). "Structureel voordeel en privileges. Paula Rothenberg over racisme en seksisme." Retrieved 22-01, 2007, from www.mariettehermans.nl.

Hira, S. (1984). Van Priary tot De Kom. De geschiedenis van het verzet in Suriname, 1630-1940. Rotterdam, Blok & Flohr.

Hondius, D. (2001). "Dieper dan de huid." De Groene Amsterdammer(2).

hooks, b. (1996). Killing Rage. Ending Racism. New York, Henry Holt and Company.

hooks, b. (1996). Representations of Whiteness in the Black Imagination. Killing Rage. Ending Racism. New York, Henry Holt: 31-50.

Huijg, D. D., Bob Wester (2007). "Witte activisten moeten hun verantwoordelijkheid nemen." De Fabel van de Illegaal **85/86**(Zomer 2007).

Imre, A. (2005). Whiteness in Post-Socialist Eastern Europe: The Time of the Gypsies, the End of Race. Postcolonial Whiteness. a critical reader on race and empire. A. J. López. Albany, SUNY Press.

Jensen, R. (2005). The heart of whiteness: Confronting race, racism and white privilege. San Francisco, City Lights Books.

Johnson, A. G. (2005). Privilege as Paradox. White Privilege: Essential readings on the other side of racism. New York, Worth Publishers: 103-7.

Kaplan, C., Norma Alarcón, Minoo Moallem, Ed. (1999). Between Woman an Nation. Nationalisms, Transnational Feminisms, and the State. Durham, London, Duke University Press.

Kerwin, S. V. v. "Kerwin." Retrieved 15-02, 2008, from <http://www.kerwin.nl/>.

Legene, S. (1998). De bagage van Blomhoff en Van Breugel : Japan, Java, Tripoli en Suriname in de negentiende-eeuwse Nederlandse cultuur van het imperialisme. Amsterdam, Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Leonardo, Z. (2004). "The Color of Supremacy: Beyond the discourse of 'white privilege'." Educational Philosophy and Theory **36**(2): 137-152.

Lomba, A. (1998). Colonialism/Postcolonialism. Londen, Routledge.

Lutz, H., Ann Phoenix, Nira Yuval-Davis, Ed. (1995). Crossfires. Nationalism, Racism and Gender in Europe. London, East Haven, Pluto Press.

Mariëtte Hermans, G. S. (2003). "Witheid. Gekleurd op vakantie." Lover **30**(4): 6-8.

McClintock, A. (1995). Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Context. New York, London, Routledge.

McClintock, A., Aamir Mufti, Ella Shohat, Ed. (1998). Dangerous Liaisons. Gender, Nation, & Postcolonial Perspectives. Minneapolis, London, University of Minnesota Press.

McDermott, M., Frank L. Samson (2005). "White Racial and Ethnic Identity in the United States." Annual Review of Sociology **31**: 245-261.

McIntosh, P. (2005). White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack. White Privilege. Essential Readings on the Other Side of Racism. P. S. Rothenberg. New York, Worth Publishers: 109-114.

Morrison, T. (1993). Playing in the Dark. Whiteness and the Literary Imagination. New York, Vintage Books.

Nannenga, N. (1982). Racisme - een wit probleem. Over hoe racisme in de Nederlandse maatschappij en iedere Nederland(s)e(r) zit, en over hoe je aan je eigen racisme kunt werken, CISCA: 34.

Nieuws-Uit-Amsterdam (2008) 'Alleen blanken op centraal station' **Volume**, DOI:

Omi, M., Howard Winant (1994). Racial Formation in the United States. From the 1960s to the 1990s. Londen, Routledge.

Piper, A. (1998). Passing For White, Passing for Black. Talking Visions. Multicultural Feminism in a Transnational Age. E. Shohat. New York, N.Y; Cambridge, Mass. , New Museum of Contemporary Art ; MIT Press: 75-112.

Postel, D. (1996). "An interview with Noel Ignatiev." Retrieved 13-7, 2005, from www.zmag.org/zmag/articles/jan97postel.htm.

Prins, B. (2004). Voorbij de Onschuld. Het debat over integratie in Nederland. Amsterdam, Van Gennep.

Rasmussen, B. B., Eric Klinenberg, Irene J. Nexica, and Matt Wray, Ed. (2001). The Making and Unmaking of Whiteness. Durham, London, Duke University Press.

Reisigl, M., Ruth Wodak (2001). Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism. Londen, New York, Routledge.

Roediger, D. R., Ed. (1998). Black on White. Black Writers on What It Means to Be White. New York, Schocken Books.

Roediger, D. R. (2003). The Wages of Whiteness. Race and the Making of the American Working Class (revised edition). London, New York, Verso.

Roediger, D. R. (2005). Working Toward Whiteness. How America's Immigrants Became White. Cambridge, Basic Books.

Rothenberg, P. S. (2005 (2nd ed.)). Introduction. White Privilege. Essential readings on the other side of racism. New York, Worth Publishers: 1-5.

Shohat, E. (1992). "Notes on the 'post-colonial'." Social Text **31/32**(Spring): 99-113.

Shohat, E. (1998). Introduction. Talking Visions. Multicultural Feminism in a Transnational Age. E. Shohat. New York, N.Y; Cambridge, Mass. , New Museum of Contemporary Art ; MIT Press: 1-64.

Shohat, E., Robert Stam (1994). Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the Media. London, New York, Routledge.

Smedley, A., Brian Smedley (2005). "Race as Biology is Fiction, Racism as a Social Problem is Real." American Psychologist **60**(1): 16-26.

Steyn, M. (2005). "White Talk": White South Africans and the management of Diasporic Whiteness. Postcolonial Whiteness. a critical reader on race and empire. A. J. López. Albany, SUNY Press.

Stoler, A. L. (2002). Carnal Knowledge and Imperial Power. Race and the Intimate in Colonial Rule. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.

Taylor, S. (2001). Locating and Conducting Discourse Analytical Research. Discourse as Data. A Guide for Analysis. M. W. S. T. S. J. Yates. Londen; Thousand Oaks; New Dehli, Sage: 5-48.

Vanvugt, E. (2002). Zwartboek van Nederland Overzee. Wat iedere Nederlander moet weten. Soesterberg, Aspekt.

Verdonk, R. (2008) Nieuwe beweging, andere politiek, beter Nederland! **Volume**, DOI:

Wekker, G., Helma Lutz (2001). Een hoogvlakte met koude winden. De geschiedenis van het gender- en etniciteitsdenken in Nederland. Caleidoscopische Visies. De Zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwenbeweging in Nederland. M. Botman, Nancy Jouwe, Gloria Wekker. Amsterdam, Koninklijk Instituut voor de Tropen: 25-50.

Wekker, G., Rosi Braidotti, Ed. (1996). Praten in het Donker. Multiculturalisme in Feministisch Perspectief. Kampen, Kok Agora.

Wetherell, M., Stephanie Taylor, Simeon J. Yates, Ed. (2001). Discourse as Data. A Guide for Analysis. Londen, Thousand Oaks, New Dehli, Sage.

Wildman, S. M., A.D. Davis (1995). Making Systems of Privilege Visible. White Privilege: Essential readings on the other side of racism. New York, Worth Publishers: 95-101.

Winant, H. (2000). "Race and Race Theory." Annual Review of Sociology **26**: 169-185.

Winant, H. (2001). White racial projects. The Making and Unmaking of Whiteness. E. K. Birgit Brander Rasmussen, Irene J. Nexica, and Matt Wray. Durham, Duke University Press: 97-112.